

“İRAN VE ORTADOĞU” KONUŞMALARI

Şubat 2005- Eylül 2009

Sunum

Fehmi Huveydi
Fred A. Reed
Mohammed Kazem Sajjad Pour
Cevad el-Hamid
Ehsan Moghadasi
Cihan Aktaş

Hazırlayanlar

Mesut Özcan
Munise Şimşek
Melahat Yalçın

Tercüme

Melahat Yalçın

**BİLİM
VE
SANAT
VAKFI**

Küresel
Araştırmalar
Merkezi

BİLİM VE SANAT VAKFI

Küresel Araştırmalar Merkezi 2

NOTLAR 19

“İran ve Ortadoğu” Konuşmaları

Haziran 2010

Baskı Cilt Elma Basım

Halkalı Cad. No: 164 B4 Blok Sefaköy - İstanbul

Vefa Cad. No. 56 34134 Vefa İstanbul

Tel 0212. 528 22 22 pbx

Faks 0212. 513 32 20

e-posta bisav@bisav.org.tr

www.bisav.org.tr

Küresel Araştırmalar Merkezi

e-posta bsvkam@yahoo.com

Sunuş

Ortadoğu'da meydana gelen olaylar, 20. yüzyılın başından itibaren dünya siyasetini yakından ilgilendiriyor. Aradan geçen bir asırdan fazla zamana rağmen, bölgede meydana gelen siyasi, ekonomik ve kültürel gelişmeler pek çok aktör tarafından yakından takip ediliyor. Bu çerçevede Bilim ve Sanat Vakfı Küresel Araştırmalar Merkezi olarak 2005-2009 yılları arasında Arap dünyasının genel durumundan başlayarak Filistin'deki siyasi gelişmeler, İran'daki milliyetçi hareketler, İran'ın nükleer programı ve bu ülkede geçen yıl yapılan Cumhurbaşkanlığı seçimleri sırasında ve sonrasında yaşanan gelişmelere kadar farklı konuları içeren bir dizi konuşmaya ev sahipliği yaptık. İsrail'in kurulmasının bölgede neden olduğu kadar büyük sonuçları olmasa da, 11 Eylül sonrasında yaşananlar Ortadoğu'yu ciddi şekilde etkilemiş durumda. Irak'ın işgali sonrasında bölgedeki parçalanma daha üst düzeye çıkarken, son dönemlerde pek çok gözlemci tarafından dile getirilen gelişme ise, bölgede Türkiye ve İran'ın etkilerinin artmasıdır. Yabancı gözlemciler bu etkinin artışı karşısında Arap dünyasının içinde bulunduğu dağınıklığa dikkat çekerek bazı noktalarda, Arap ülkelerini bu ülkelere karşı kısıktırmaya çalışmaktalar. Özellikle son dönemde izlediği politikalar ile bölgede hem etkinliğini, hem de güvenilirliğini artıran bir Türkiye'nin yanında, daha çok askeri programları ve Amerikan aleyhtarı gruplara verdiği destekle kendini hissettiren bir İran söz konusu. Arap dünyasında ise milliyetçi argümanların etkinliğini kaybetmesi sonrasında, Saddam Hüseyin gibi en azından retorik

düzeyde de olsa Arap birliğine vurgu yapan pek bir aktör yok. Libya lideri Kaddafi bazen bu türden girişimler yapsa da, onun etkinliği de sınırlı kalmakta.

Tüm bu gelişmeler ışığında, geçtiğimiz yıllar içerisinde çeşitli vesileler ile Türkiye'ye gelen, bölgeyi yakından tanıyan isimleri Küresel Araştırmalar Merkezi'nde dinleme imkânı elde ettik. Elinizdeki Notlar, Mısırlı gazeteci Fehmi Hüveydi'nin Arap Dünyası'nın genel durumunu değerlendiren konuşmasının yanında, Cevad el Hamid'in Filistin'de özellikle El Fetih ile Hamas arasındaki ayrışmadan sonra ortaya çıkan durumu değerlendirdiği iki konuşma çerçevesinde Ortadoğu'daki Arapların durumunu ele alıyor. Arap dünyasını ilgilendiren bu iki konuşmanın yanında, daha çok İran'ı farklı yönleri ile ele alan konuşmalar, Notlar'ın içinde yer buluyor. İran'ın dış politikasını değerlendiren konuşmasında, Fred A. Reed, devrimden günümüze bu ülkenin dış politikasında yaşanan dönüşümü değerlendiriyor. Eski bir diplomat olan Mohammed Kazem Sajjad Pour'un konuşması ise, son dönemde en fazla tartışılan konulardan olan İran'ın nükleer politikasını ele alıyor. İran'daki milliyetçiliği değerlendirdiği kapsamlı konuşması ile Ehsan Moghadasi, tarihsel bir perspektif içerisinde Pehlevi döneminden başlayarak bu ülkedeki milliyetçilik politikalarını kritik bir okumaya tabi tutuyor. Notlar'da yer alan son konuşma ise, İran'da yaşayan yazar Cihan Aktaş'ın geçtiğimiz sene gerçekleşen Cumhurbaşkanlığı seçimleri sırasında ve sonrasında bu ülkede yaşananlara tanıklığı çerçevesinde yaptığı değerlendirmelerden oluşuyor. Elinizdeki Notlar'da konuşmaları ile bize katkıda bulunan Fehmi Hüveydi, Fred A. Reed, Mohammed Kazem Sajjad Pour, Cevad el Hamid, Ehdan Moghadasi ve Cihan Aktaş'a teşekkür ediyoruz. Biri hariç hepsi yabancı dilde yapılan bu konuşmaların çevrilmesinde, çözümlenmesinde ve basılı hale getirilmesinde emek harcayan arkadaşlarımız Mesut Özcan, Munise Şimşek ve Melahat Yalçın'a da harcadıkları çaba için müteşekkirimiz. Bir sonraki Notlar'da görüşmek dileğiyle.

Küresel Araştırmalar Merkezi

Ortadoğu'da Değişim ve İslam Dünyası

Fehmi HUYEYDİ*

Davetiniz için çok teşekkür ederim. Sadece birkaç saat önce böyle bir söyleşi yapmam söylendi, aslında buraya dinleyici olarak gelmişim. Yine de burada arkadaşlarla olmak çok güzel. Bugün sizlere Arap dünyasındaki durumu nasıl okuduğuma dair düşüncelerimi aktarmaya çalışacağım. Karşımızda duran bu resmi iyi okuyabilmek için geçmişe dönmek zorundayız. Arap dünyası 1916 yılı I. Dünya sa-

vaşına kadar genel olarak Müslüman dünyanın bir parçasıydı. Ancak bu yıldan sonra tüm sınırlar tekrar çizildi ve farklı sınırlara sahip birçok ülke ortaya çıktı. Eski bir İngiliz elçisi Arap dünyasının, dünyanın diğer yerlerine kıyasla çok farklı bir yerde durduğunu söylemişti. Bunun sebebini ise şunlara bağlamıştı: ilk olarak bu bölge dünyanın en zayıf bölgesi, ikinci olarak petrol kaynaklarına sahip ve son olarak İsrail bu bölgede. Stratejik açıdan Arap coğrafyası 1916 yılından beri en zayıf bölgedir diyebiliriz. Süper güçler çok öncesinden bu bölgeyi kendi haline bırakmama kararı aldılar ve eski elçinin de dediği gibi o zamanlar yapılan planlar halî hazırda uygulanmaya çalışılıyor. Bahsedilen dönemde

* Gazeteci Yazar, Mısır

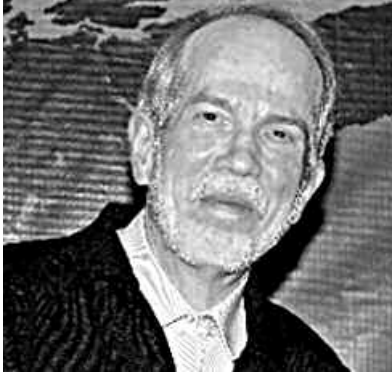
Irak ve Suriye ile ilgili yapılan hatalar kısa süre sonra düzeltildi. 20. Yüzyılın başlarından bu yana Amerikalı yeni muhafazakârların bu bölgeyle ilgili planlarından herkes haberdardır. Bu planları gerçekleştirmek için 11 Eylül saldırısının büyük bir imkân sunduğunu söyleyebiliriz. Bu planların amacı, Müslüman dünyanın kalbi olan Arap coğrafyasında kontrolü ele geçirerek, petrolün kontrolüyle birlikte İsrail'in güvenliğini sağlamaktı. İsrail'in güvenliği için Arap dünyasının atom bombası veya benzeri silahlara sahip olmasını engellediler. 11 Eylül saldırısı sonrasında birçok adım atıldı ve bu adımları meşrulaştırmak için 'teröre karşı savaş' şeklinde isimlendirilen yeni bir söylem geliştirildi. Bu olaydan sonra, sürekli fikirlerin çatışması, teröre karşı savaş dile getirildi ve bazı Amerikan kiliseleri üzerinden Müslüman dünyayı - en radikalinden en dindarlarına kadar bütün Müslüman dünyayı - özgürleştirme söylemini dillerine pelesenk ettiler. Amerika'nın bölgedeki kontrolü ele geçirmek için gizli planlar yaptığını, sırf bu yüzden Irak'ın işgal edildiğini, Saddam'ın yok etmeye çalıştığı halkı şimdi Amerikalıların yok etmeye devam ettiğini görmek zor değil. Bugünlerde Suriye'yi tehdit ettiklerini ve liberal Başbakan Hariri'nin ölümünden sonra Suriye'ye karşı büyük baskı uyguladıklarını görüyoruz. İki hafta önce Mısır'da Hüsnü Mübarek, Kral Abdullah, Filistin temsilcisi Abbas ve Sharon bir toplantı yaptı. Bu toplantının amacı Amerika'nın Filistin'deki durumu sakinleştirerek Suriye, Irak ve İran konusunda elini rahatlatmak istemesidir. Ayrıca bu sayede İsrail'in güvenliğini sağlamayı da amaçladılar. Buna karşılık dün 21 yaşında bir Filistinli intihar bombacısı Tel Aviv'de dört İsrailiyi öldürüp, elli kişinin yaralanmasına sebep oldu. Yapılan planlara ve oynanan oyunlara rağmen Filistin'deki adaleti sağlayamadıkları sürece Filistin halkının öfkesini dindiremezler. Dün alınan bir habere göre İsrail hükümeti 2000 yeni konut yapma kararı aldı ki, bu da siyasetlerini değiştirmeyeceklerini gösteriyor. Anlaşıyor ki, İsrail hükümeti, Arap dünyasında faaliyetlerini genişletmeye çalışıyor. Özellikle de Kuzey Afrika'daki faaliyetlerini hızlandırıyor. Bugün aldığım bir habere göre Türkiye de Afrika ile ilişkilerini hızlandırma kararı almış, bu da oldukça sevindirici. Ancak aynı bölgede İsrail çok daha aktif durumda çalışıyor. Bir Filistinli genç intihar saldırısı düzenlediğinde bu durum için Hamas'ı ve Cihad'ı suçlayamayız. Hiçbir örgüte üye olmayan sıradan bir gencin intihar etmesi, atılan hiçbir adımın halkı tatmin etmediğini gösteriyor. İs-

rail ve Amerika politikalarını değiştirmemekle beraber bizim kendimizi değiştirmemizi talep ediyorlar. Kendi politikalarının haklı olduğunu savunarak değişmemiz hususunda ısrar ediyorlar. Aslında Müslüman Arap dünyasının zayıflığına alışmış durumdalar. Bu coğrafyada Müslüman varlığını yok etmek için yeni stratejiler oluşturuyorlar.

Bölgedeki üç önemli ülke Mısır, Türkiye ve İran'dır. Bu ülkelerin birbiriyle ilişkileri uzun süredir iyi gitmiyordu. Bizim sorumsuzluğumuz ve farklı grupların müdahaleleri yüzünden bu üç ülkenin bir diyalog içine girmeleri sürekli engelleniyor. Eğer bu ülkeler bir araya gelirse bölgede büyük bir güç oluşacağına farkındalar. Bu yüzden de daima Kahire, Ankara ve Tahran ilişkilerini bozarak, İsrail ve Amerika'nın varlığını güçlendiriyorlar. Bu ayrılık yüzünden bölgede her istediğini yapan Amerika gerek siyasi ve ekonomik, gerekse eğitim ve kültür alanında istediği değişiklikleri yapma imkânını buluyor. Bu avantajı kaybetmemek için öncelikle bir araya gelmemizi istemiyorlar, bu yüzden çok çalışıyorlar. Ayrıca değişmemiz hususundaki baskılarını devam ettiriyorlar. Eğer ülkelerimiz, halkın, gizli servislerin, askeriyenin desteğini alan demokratik birer ülke haline gelmezse, bu süper güçler istediği her şeyi yapıp, gerekirse ülkelerimizi işgale kadar gidebilirler. Irak'ı işgal eden Amerika biraz çekilerek 14 askeri üssü elinde tutmak kaydıyla Irak'taki varlığını korumaya devam edecek ve sonrasında Suriye ve İran'ı tehdit edip, İsrail'in güvenliğini sağlamaya çalışacak. Peki bu durumda Müslüman ve Arap dünyası ne yapmalı? İlk olarak kendi demokratik devletlerimizi kurmamız gerekir, birbirimizi anlamalı ve bir araya gelmeliyiz. Son olarak da bu süper güçlerin bizi asla rahat bırakmayacaklarını, bir araya gelmemizi daima engelleyip sürekli siyasi, ekonomik ve askeri problemler yaratacaklarının farkına varmalıyız. Amerika Irak'ta olduğu sürece uslanmış görünse de bir sonraki adımda Suriye rejimini zayıflatmaya çalışacaktır. Kısa bir süre önce Beyrut'ta, Suriye devletine yönelik protestoların yapılması bunu gösteriyor. Bu durumda Arap ve Müslüman dünyası olarak bizim Suriye'ye destek olmamız gerekiyor. Aldığım bir habere göre Türkiye'den bazı ilim adamları destek olmak için Suriye'ye gidiyormuş bunu duymak Araplar için büyük bir utanç aslında! Umarım seyahatiniz ertelenir!.. Bana verilen yirmi dakika içinde söyleyebileceklerim bu kadar, teşekkürler.

İran'ın Dış Politikası

Fred A. REED*

Bismillahirrahmanirrahim. İstanbul'da, bir İngiliz gazetesinde Arap liderlerin konuşmalarına bu kelimeyle başladıklarını okumuştum. Bir lider olmasam da ben de böyle başlamak istedim. Öncelikle burada olmaktan çok mutlu olduğumu bildirmeliyim. Çok istemekle birlikte ne yazık ki, buraya Türkiye ile ilgili bir

söyleşiye katılmak için gelmedim. Bana, sizlerle birlikte olma fırsatı verdiğiniz için öncelikle teşekkür ederim. Kardeşimin beni bir uzman olarak tanıtmamasına çok sevindim, çünkü değilim. İran'a olan ilgim gazetecilik yaptığım döneme rastlamaktadır. Bunun hikayesini de ayrıca anlatacağım. Bu akşamki konuşmamıza gelince bu planlanmış, düzenli bir konuşma olmayacak, çünkü ben bir akademisyen veya uluslararası ilişkiler uzmanı değilim. Ancak İran'ın şu anki durumunun kökenleri hakkında bazı görüşlerim var ve bunları sizlerle paylaşmak istiyorum.

İran'a olan ilgim 1979-1980 yılındaki İslam Devrimi'yle başladı. Devrim gerçekleştiğinde genel olarak birçok kişinin şahın indirilmiş

*Gazeteci, yazar, çevirmen, Kanada.

olmasından duyduğu mutluluğu ben de paylaşmıştım. Benim gibi özgürlük yanlısı olan pek çok kişi, bir tiranlık rejiminin çökmesinden büyük bir keyif almıştı. Yapılan devrimin 'İslami' bir devrim olduğu anlaşılınca bu görüş ve düşünceler, kısa bir sürede radikal bir şekilde değişti. Bu olumlu düşüncelerin birkaç ay içinde tamamen tersine görüşlerle yer değiştirmesi, beni meraklandırdı. Gerçekçi ve nesnel bir dünyada böyle bir durumun olmasını mümkün görmediğimden, işin içinde başka etkenlerin olduğunu düşündüm. Bu değişimde medyanın, Amerikan dış politikasının ve kuruluşlarının rolünün ne olduğunu ve bu süreci nasıl etkilediğini merak edip araştırdım. Bu meseleye nasıl bakıp yorumlayacağımız, dünya gündemini nasıl anlayacağımızla ilgiliydi. Aslında biraz kahince de olsa şunu söylemek gerekir: Kendimizi eleştirmemiz gereken en büyük zafamız, kendi gündemimizi oluşturamama problemidir. Meselelerin dışından tepki veriyoruz. Onlar '*gerçek budur*' diyorlar, biz '*hayır bu gerçek değil*' diyoruz ve onların karşısında sesimiz duyulmuyor. Türkiye'de de aynı problemlerin olduğunu biliyorsunuz. Bununla beraber üstümüze düşeni yapmalıyız. Bu sebeple İran'la ilgili bize sunulan bilgilerin yetersizliği ve tutarsızlığı, bir gazeteci olarak kendi cevaplarımı bulmak için bir fırsattı. Bundan dolayı sorularımı sormak, kendi gözlemlerini yapmak ve kendi cevaplarımı bulmak istiyordum. Bu amaçla yirmi beş yıl içinde yirmi beş kez İran'a gittim. Biraz da olsa Farsça öğrendim. Bir gazeteci olarak bir işe giriştiğinizde eğer çalıştığınız alana kendinizi adarsanız ve sabırlı olursanız insanların ne düşündüğünü öğrenebilirsiniz. Gerçekten olumlu yaklaştığınızda samimi insanlarla tanışıp, İran ile ilgili düşüncelerini öğrenebiliyorsunuz ve zamanla kendi yorumunuzu oluşturmaya başlıyorsunuz. Neden İslam devrimi oldu? Devrimin dinamikleri neydi? Aslında ilk kitabım devrim ve devrim sonrası durumu analiz ediyordu. Baştan beri sadece bir tiranlığı yıktığı için değil, ayrıca dünyanın siyasi ve sosyal gündemine farklı bir öneri sunduğu için İslam devrimini destekledim. Uzun zamandan beri hiç kimse dini bir rejim kurmak istememişti. Kendisini sözde dini bir rejim olarak beyan etmesine rağmen Suudi Arabistan bana göre öyle değildir. 'İran bu konuda farklı bir şey yapabilir mi?' sorusunu dışarıdan sormak oldukça ilginçti. Bu sorunun cevabını merak ediyordum. Dinin toplumdaki rolünü ve yaklaşımlarını merak ediyordum. 'İslam tüm sorulara bir

cevap olabilecek mi?’ sorusu ise önemli başka bir soruydu. Sanırım ‘Elimizde İslam ve Kur’ân var ve bu her şeye yeter!’ demek yeterli olmuyor. Siyaset, toplum, tarih gibi etkenler oldukça karmaşık ve ne yazık ki, tüm bu soruların basit bir cevabı yok. Yeteri kadar meraklıysanız eğer, sorularınıza cevap bulmaya başlıyorsunuz. Buradaki herkes Şii ve Sünni görüş arasındaki farkı sanırım biliyor ve Şiilerin siyasi olarak neden böyle davrandıklarının da farkında.

İmam Humeyni’nin katkısıyla kurulan yeni rejimin temel ilkesi, on ikinci imam gelene kadar İslami devleti yönetmekti. Teolojik tartışmaları bir kenara bırakırsak rejim sadece vekillik yapacaktı. İmam Humeyni özgün bir şekilde *velayet-i fakih* adında hukuki bir kurulun yönetiminde olacağını söyleyerek, Şia’nın yeni bir yorumunu yapmıştı. Bu vekilin, 12. İmam tekrar ortaya çıkana kadar topluma önderlik ve rehberlik edeceği anlamına geliyordu. Söylenmeyen şey ise, imamın ne zaman geleceğiydi. Humeyni için koşullar el verdiğince devleti İslami bir devlet olarak yönetmek yeterliydi. Bu görüş geçmişte görülmemiş bir yenilikti. Bu görüş toplumun büyük bir kısmı tarafından onaylanmasa da imamın kişisel prestijinin ve karizmasının çok yüksek olması halkın onayını almasını sağlamıştı. Devrimi gerçekleştiren güçler oldukça isteklidirlerdi, doğru yolda olduklarından oldukça eminlerdi ve onlara karşı gelmek imkânsızdı. Temel soru, yüce liderin isteklerinin nasıl en iyi şekilde yorumlanabileceğiydi. Hayatta olduğu süre içinde hiçbir sorun çıkmadı ancak, öldükten sonra problemler başladı. Bu sorunlar bizi bu akşamki söyleşinin konusuna getiriyor. İran yalıtılmış bir şekilde varlığını sürdüremezdi, etrafındaki ülkelerle ve dünyayla etkileşime girmek zorundaydı. Devrimin hemen sonrasında Irak, İran’a saldırmıştı. Bugün İran’a nükleer çalışmalarını durdurmak zorunda olduğunu söyleyen ülkeler, o dönemde de siyasi, askeri ve maddi olarak Saddam Hüseyin’i destekleyen batılı devletlerdi. Bu devletler bazı açılardan değişti ancak, İran’a yönelik politikaları değişmedi. Söylediklerimi dikkate alırsanız, İran’ın dış politikasını anlamak için onun nasıl bir ortamda olduğunu anlamak zorunda olduğumuzu görürsünüz. Devrim ne yapmıştı? İslam devriminin doğası ve motivasyonları neydi? 1979 yılının 4 Ekim’ini hatırladığımızda, Amerika’nın neden bu rejimi yıkmak için bu kadar kararlı olduğunu anlarsınız. Belirttiğim tarih çok önemli ve hatırlanması gerekiyor çünkü bu tarih Amerikan elçiliğinin kuşatıldığı tarihtir. Ameri-

kan'ın tavrını anlamak için yeterli bir olay. Bunun dışındaki her şey Amerika için sadece ayrıntıdır. İmam Humeyni'nin dediği gibi bu 'Şeytan'ın yani Amerika'nın büyük bir yenilgisiydi. Sembolik bir olaydı ve Amerikalılar da bunu böyle algıladı. Olayın önemini kavramışlardı. Benim gibi, birçok İranlı da bu olaydan sonra, Amerika'nın neye mal olursa olsun, İran rejimini yıkmayı değişmeyen bir siyaset haline getirmesinin nedenini anladı. Bunu eğer Saddam yapamazsa, ekonomik boykot başarabilirdi. Yoksa başka bir yol mutlaka bulunur, İran terörist ilan edilebilir, o da olmazsa nükleer çalışmalar bahane edilebilirdi. Amerika, İran'ın nükleer bir silahı olduğunu iddia ediyor, açıklaması böyle bir silaha sahip olması çok doğal aksi takdirde İran kendini nasıl savunabilir? Kuzey Kore yaptı ve kimse onlara dokunmuyor ancak İran barışçıl bir program dâhilinde yaptığını söylese de, İran söz konusu olunca izin verilmiyor. Çünkü bu durum İran'ı hedef yapmak için uygun bir bahane. Asıl neden 4 Ekim 1979' da başlıyor, çünkü bu olay İran hükümetinin devrilişinin tarihi yani, Amerika için bir utanç, aşağılanma, yüze vurulan bir tokat olarak görülmesinin tarihi. Olay sonrasında din adamları hemen yönetimi ele geçirmiş, başbakan Bâzergân din adamlarıyla beraber görevine devam etmek istemişti. Ancak, Amerikan elçiliğinin bir grup öğrenci tarafından kuşatılmasını önleyemeyen bir hükümetin toplumun temsilciliğini yapamayacağını görmesi, istifa etmesine neden olmuştu. Kuşatma hakkında bazı detaylar vermek gerekirse, kuşatmayı gerçekleştiren grubun sözcüsü her akşam ulusal televizyona çıkıp amaçlarını bildirmiş ve olayın nedenlerini İran'ın bakış açısıyla dile getirmişti. Çünkü o günlerde Amerika'nın söylediklerinin dışında hiçbir şeyin doğru olmadığı yayınlanıyordu. Bu nedenle grup lideri hiçbir şeyin gösterilmek istenildiği gibi olmadığını söylüyordu.

İran küçük ve tecrit edilmiş bir ülkeydi, dini temelli yeni siyasi, sosyal bir sistem kurmaya çalışıyordu. Böyle bir ülke saldırgan Irak tarafından hedef haline gelmişti. Eğer tepkisel bir siyasetiniz varsa, bu durumda her zaman karşı tarafın adım atmasını beklemek zorundasınız. İnisyatifiniz ve yapacaklarınız sınırlıdır. İslam devriminin diğer ülkelere ihraç edilmek istendiği her fırsatta söylenmişti ve İran gerçekten bunu yapmak istedi. İran diğer Müslümanların ayaklanacağını, liderlerini devireceklerini ve Sünni Müslümanların Şiiliği kabul edeceklerini, her şeyi İranlıların gözüyle göreceklerini düşündü. Ancak, bu gerçekleşme-

di. İran'ın bunu anlaması ise üç dört yılını aldı. İran rejiminin terörizm diye adlandırılan bazı faaliyetlerde bulunduğu söylenebilir ancak, kurbanlar sadece rejim aleyhtarı olan kendi vatandaşlarıydı. İran'ın şu ana kadar başka ülkelerdeki insanlara karşı gerçekleştirdiği bir terörist faaliyet yoktur. Birkaç yıl önce Arjantin'de bir sinagogdaki patlamadan birkaç İranlı diplomat sorumlu tutuldu ancak, hiçbir delile rastlanmadığından mesele mahkemeye bile intikal etmedi. İran'ın herhangi bir terörist faaliyette bulunduğunu söylemek çok zor. Ayrıca Amerika ve İsrail'in Lübnan'da, Hizbullah'ın kendini savunmak için yaptığı saldırıları terörist faaliyet olarak göstermeye çalışması da anlamsızdır. İsrail'i askeri bir yenilgiye uğratmak Hizbullah'ın yasal hakkıdır. İran gibi tecrit edilmiş bir ülke saldırı tehdidi altındaysa, Müslüman ülkeler İmam Humeyni'ye ve İran'a karşı sempati duymalarına rağmen İslam devrimini ihraç etmemişse İran ne yapmalıydı? İran bu olaylardan sonra gerçek bir dünyada yaşadığının farkına varmıştı. 21 Ocak 1981 yılında rehinelelerin serbest bırakılmasının, Ronald Reagan'ın başkanlık koltuğuna oturmaya hazırlandığı bir zamana denk gelmesi elbette bir rastlantı değildi. Herkesin bildiği ama sözlü olarak dile getirmedığı, 'Ekim Sürprizi' diye isimlendirilen bu olay aslında Amerika ile İran'ın, bazı konuları görüşmek için aynı masaya oturabileceklerini gösteriyordu. Yine başka bir rehine olayında üst düzey bazı Amerikalıların isimsiz bir uçakla Tahran'a gelip o dönemde ülkenin en güçlü adamı Haşimi Rafsancani ile görüşmek istedikleri biliniyordu. Haşimi Rafsancani'nin şeytanla aynı masaya oturmaya hazır olması, zaten güvenilmez ve yozlaşmış olduğuna olan inancı pekiştirmişti. Bu olay bazı konuları tartışmak için iki ülkenin aynı masaya oturabileceğini gösterse de Amerika'nın uzun süredir yürüttüğü dış politikasını değiştireceği anlamına gelmiyordu. Amerikalılar, İran ile bazı konuları tartışabilirlerdi ancak, İran İslam Devletinin varlığını kabul etmek gibi temel problemleri masaya getirmeye hazır değillerdi.

İmam Humeyni'nin ölmesi ülkede büyük bir boşluğa sebep oldu. Yerine geçmek isteyen Ali Hamaney ise gerekli prestije, dini yeterliliğe sahip değildi. Hamaney, toplumun büyük bir kısmı inanmasa da, velayet-i fakih kurumu gibi bir enstrümana sahip olmakla birlikte, kısmen de olsa İran dış politikasının mimarı olmayı başarmıştı. Devrim gerçekleştirdiğinde on sekiz, yirmi yaşlarında olan yeni bir nesil yetişmişti. Bu

nesil İslam devriminin mekanizmalarının, devrim koruyucularının, siyasi ve askeri kurumların içerisinde yetişmişti. Bir kısmı devrimin ilk ilkelerine sıkı sıkıya bağlıyken, bir kısmı duruma daha eleştirel yaklaşarak İslam'ın her şeyi sınırlandıran bir din olmaktan çok, özgürlükler sunan bir din olması gerektiğini düşünüyorlardı. Devrim kadrosunun çekirdeğini oluşturan ve bizzat İslam devrimi muhafız mahkemesi kurucularından olan Said Hâceryân güç kullanıp baskı yapan bir devlet yapısının, devrimin asıl ilkelerine, ayrıca İslam'a göre kutsal kabul edilen devlet aygıtı algısına aykırı bir şekilde davrandığını düşünüyordu. Hâceryân İran halkının kendini daha rahat ifade edebilmesini, özgür bir basına sahip olmasını istiyor; özgür ve sivil bir toplum inşa etmek gerektiğini düşünüyordu. Batının İran'ı sıkıştırdığı tüm alanlardaki özgürlük meselesi artık İran'ın gündemindeydi. Haşimi Rafsancani'nin sekiz yıllık baskıcı yönetiminden sonra Hâceryân, dürüstlüğü ve kültürel birikimiyle saygı duyulan Hatemi'ye giderek, 1997 yılındaki seçimlerde aday olmasını istedi. Hatemi seçimden başarılı çıkacağını düşünmemekle birlikte elinden geleni yapacağını söyleyerek aday oldu. Tüm beklentilerin aksine %65'lik bir oy alarak -aslında bu daha fazlaydı-cumhurbaşkanı oldu. Çoğunluğun desteğini alan Hatemi temel değişiklikleri gerçekleştirmek için işe koyuldu. Öncelikle İran'ın komşularıyla ve dünyadaki diğer ülkelerle yaşadığı problemleri çözmeye uğraştı ki, bu köklü bir değişimdi. Devrim sloganları rafa kaldırılmış, siyasi mekanizmaların mümkünse nerede ve kiminle olursa olsun pozitif bir ilişkiye girmesi kararı alınmıştı. Diğer İslami gruplarla ve devletlerle birlikte kültürel faaliyetlere girilmesi sağlandı. İran sineması bu doğrultuda bir araç olarak kullanıldı. Öyle ki, bir Abbas Kiarostami filmine gidildiğinde, daha önce görülmemiş derecede sanatsal, entelektüel, insanların kalbine ve düşüncelerine nüfuz eden eserler aracılığıyla yeni bir İran ile karşılaşmaya başlanmıştı. İran diğer ülkelerle olan ilişkilerinde kendini yeni bir şekilde konumlandırıyordu ve bunda oldukça başarılı olmuştu.

Hatemi'nin yaklaşımının temel yapı taşı bir diyalog medeniyeti kurarak, farklılıklara rağmen beraber var olabilecekleri düşüncesini dünyaya duyurmaktı. Bu görüşü hızlı bir şekilde popüler hale geldi, hatta Birleşmiş Milletler Genel Kurulu 1990 yılını 'diyalog medeniyeti yılı' olarak kabul etti. Birçok dilde, yenilmiş askeri güçlerin yanında

oturmuş, konuşan erkek ve kadınların yer aldığı posterler yayınlanmıştı. Amerika'nın tepkisi ilginçti çünkü bu sadece Avrupa'ya ve Amerika'ya değil tüm Arap ve Müslüman dünyaya doğru atılan bir adımdı. Ancak, Amerika muhatabını kendisine denk görüp, kendi dışında başka bir aktörün oyuna katılmasını kabul edebilir miydi, asıl soru buydu. Sonraki üç dört yıl içinde beklenenin aksine toplumun da desteğini alan Hatemi, özgür bir şekilde hareket ederek beklenmedik bir başarı elde etti. Görüşlerini paylaşmayanlara baskı yapmak yerine, farklılıkların oturulup konuşulmasının mümkün olduğu ve ancak bu şekilde problemlerini çözebilecekleri düşüncesini toplumun tüm katmanlarına benimsetmeye çalışıyordu. Bu mümkün müydü? Ne yazık ki bunun cevabını şimdi biliyoruz. Hâceryân tüm imkanları kullanarak basın yoluyla görüşlerini dile getiriyor, geleneğe uyararak kendi fikirlerini eleştiren radikal gazeteleri kapatıyordu. Reform karşıtı gruplar böylesi bir yenilgiden sonra atağa geçti ve Hâceryân, Tahran'da ofisine giderken postacı kılığına girmiş biri tarafından vuruldu. Bu saldırı reform hareketinin sonunun geldiğinin işaretiydi. Bu sembolik ve trajik saldırı ile hem fiziksel hem de ruhsal bir şekilde yıkılan ve sakat kalan Hâceryân'a net bir mesaj verilmek istenmişti. Bu mesaj şuydu: *"Bu sistemin arkasındaki mimar ve bizim muhatabımız sensin, eğer başka biri de aynı şeyleri yaparsa aynı mermi onu da bulur."* Hâceryân gibi düşünen birçok kişi şu an hapisanede. Bu kişiler rejimin nasıl işlediğini bilen kimselerdi. Hâceryân ile birlikte istihbarat örgütlerinde çalışmış, korku ve baskı rejiminin, Çin modeli yönetim şeklinin bu ülkeye uygun olmadığını düşünmüşlerdi ki, tüm düşünceleri onlarla beraber vurulmuştu. Hâceryân'ın vurulmasıyla diyalog medeniyeti düşüncesi yıkılmış, hükümet bu tehdit altında özgür davranmamıştı. Tüm bu olaylar 11 Eylül 2001 saldırısından sadece birkaç ay önce gerçekleşmişti. Bu dört yıl içinde atılan adımlar aslında sonuç vermiş, çekingen Amerikan diplomasisi, 1953 yılında yasal olarak seçilmiş Musaddık'ı devirmekle bir hata yaptıklarını, dönemin Amerikan sekreteri Madelaine Albright tarafından dile getirmişti. Bu söylem Amerika ile İran arasında yeni bir ilişkinin başlayabileceğini göstermekle birlikte, İran daha fazlasını istiyordu. Amerika'nın 1953 yılında adaletsiz ve hunharca davrandığını, tüm İran halkının haksız yere yirmi yedi yıl boyunca rehin tuttıklarını kabul etmelerini istiyordu. Ancak, ABD bunu o gün kabul etmediği gibi

bundan sonra da asla etmeyecektir. Akabinde ABD ile diyalog girişimleri sona erdi. Kendi adamlarını bile koruyamayan Hatemi'nin güçsüz gösterilmesi, diyalog söylemini kendi ülkesinde kabul ettiremeyen biri olarak bu samimiyetine başta Amerika olmak üzere diğer ülkelere inandıramamasına sebep oldu. Şahsi fikrimi sorarsanız, zaten Amerika İran ile eşit konumda olmasını gerektiren böyle bir söylemi hiçbir zaman kabul etmeyecekti çünkü onlara göre hiç kimse onlara denk değildir ki, bunun en bariz örneğini Irak'ta gördük. Yeni demokratik bir ülke kurmaya çalışan Irak'ta başbakan dahi olsa çıkarlarını gözetmeyenleri değiştirmektedirler.

İran dış politikasını sürükleyen diyalog söylemi sona ermiş ve 11 Eylül saldırısı gerçekleşmişti. Saldırıyı Tahran'da bir arkadaşımın sokakta yürürken öğrenmiştik, ikimizin de çıkardığı sonuç ABD'nin İran'a saldıracığıydı. Bu görüşümün halen arkasındayım. Bu olayla birlikte İran yeni bir siyasi yapılanmaya gitmesi gerektiğini kavramıştı. İran olaydan duyduğu üzüntüyü resmi açıklamalarla dile getirmiş, halk sokaklarda ölenler için mumlar yakmıştı. Ancak bunlara rağmen Amerikan hükümeti bu olayın 'şeytanın' yani İran'ın işi olduğunu ima ediyordu. Eğer İranlıysanız ve biraz akıl yürütebiliyorsanız, bunun gelecekte ne getireceğini tahmin etmeniz zor değil. Tüm bu nazik söylemin ve dileklerin başka şeylerle desteklenmek zorunda olduğunun farkına varmışlardı. Böylelikle İran dış politikasının temel söylemini değiştirmek zorunda kaldılar. İran halen tepkisine devam ediyor ve yeni bir dinamik yapı oluşturmaya çalışıyor. Batı ile eşit görülmeyen İran, İslam dünyasında ve bölgesel boyutta kendi çıkarlarını gözetecekleri yeni bir yol bulmaya çalışıyor. Dünyaya güçlü ve etkin bir devlet olduklarını gösterene kadar güvenlik problemini önceleyen farklı bir siyaset gütmeye karar verdiler. Bana göre bu akşamki konumuzun da başlığı olan İran dış politikasının yön değiştirmesinin aslında İran'ın isteğiyle değil, onu zorlayan koşullar neticesinde gerçekleştiğini belirtmek gerekir. Şu an İran'ın içine bulunduğu şartlar son derece talihsiz görünmekle birlikte, kendini savunması için böyle bir karar vermesinin kaçınılmaz olduğunu hatırlamalıyız. Ahmedinejad'ın seçilmesi böyle bir düşüncenin onayı anlamına gelmektedir. Ahmedinejad, reformcuların göz ardı ettiği toplumun küçük bir kısmının içinden geliyordu. Önceki yönetimin güç ve çıkar savaşları arasında sosyal ada-

let, eşitlik ve diyalog sözlerini unutması, ulusal ve uluslararası yönetimdeki hataları, yozlaşması, onun seçilmesini kolaylaştırmıştı. Bu çürümeye bir örnek verecek olursak, 2001 yılı seçimlerinden sonra reform hükümeti yeni bir basın kanunu çıkartarak daha fazla ifade özgürlüğünün olması gerektiğini savundu ancak, baş rehber bunun tartışma konusu yapılamayacağını söyleyerek karşı çıktı. Hükümet, çoğunluğu arkasına almasına ve toplumun asıl temsilcisi olmasına rağmen üstlerine düşeni yapmamıştı. Bu yüzden güvenilirlikleri ve kredileri azaldı. Üzerlerinde büyük baskı olması, gazetelerin kapatılması, fiziksel tehditler almaları sebebiyle düzgün bir politik duruş sergileyememişlerdi ve sonunda Hâceryân kafasındaki mermi ile sorumluluklarının hesabını vermek zorunda bırakılmıştı. Bu dönemde tanık olduğum problemler şu an üzerinde çalıştığım bir kitabın da konusu olacak. İran dış politikası bağlamında aynı tutum, Ahmedinejad'ın duruşuyla da sergilenmektedir. Ahmedinejad İran halkının ihtiyaçlarını anladığını dile getiriyor, zengin ve fakir arasındaki farkın, işsizliğin ve enflasyonun artmasını engelleyemeyen reformcuların hiçbir problemi çözemediklerini gösteriyordu.

Ahmedinejad yönetime geldiğinde tüm bu problemleri çözeceğini en azından çaba sarf edeceğini, ülke gelirinin birkaç molların cebine değil, tüm topluma dağıtılacağını, tıpkı Venezuela başkanı Chavez gibi petrol zenginliklerini toplumun temel ihtiyaçlarını gidermek için kullanacağını söylüyordu. Yapabilir mi, yapar mı bilmiyoruz ancak, bazı adımlar atıyor. Bununla birlikte oldukça saldırgan bir dış politika sergileyerek, İsrail'i bölgede bir kanser olarak tanımlıyor. Soykırımın bir efsane olduğunu söyleyerek Batıyı rahatsız ediyor, kendini vahşi bir adam ve büyük bir düşman olarak gösteriyor, bunu bilinçli mi, yoksa bilinçsiz mi yapıyor? Bana kalırsa bu bilinçli bir tercih: Tam da reform stratejisinin aksi bir strateji. Ahmedinejad'ın ulusal bir kimlik oluşturmaya çalıştığını, İran ve Müslüman kimliğini korumaya kararlı olduğunu düşünüyorum. Benim gibi hapiste yatan birçok reformcu arkadaşına sahip biri için söylemesi güç olsa da Ahmedinejad'ın şu anki durumu yönetmek için uyguladığı bu strateji oldukça mantıklı ve gerçekçi gözüküyor. Tepkisel bir siyaset güden İran bu sayede şu an Afganistan ve Irak'ta belli bir inisiyatif elinde bulundurabiliyor. En azından askeri bir tehdit hissederse nükleer bir silah gönderebilir ya da şu an Irak'ta re-

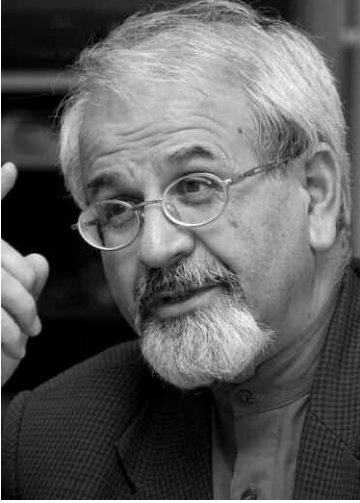

hine durumunda olan birçok Amerikalı askere saldırıda bulunabilir. Bunu yapması haritaya bakıldığında kuşatılmış bir İran olduğundan mümkün gözükmesede belli bir gücü ortaya koyabilir. Amerikalılar bunu iyi anladığından şu anki durum oldukça karışık ve tehlikeli gözüküyor, yakın gelecekte ne olacağını bilmemekle birlikte ABD'nin eninde sonunda İran'a saldıracağını düşünüyorum. Belki nükleer çalışmaları durdurmak bahanesiyle ki, bu çalışmaların birçoğuna ulaşma imkanları yok, ya da başka bir bahane ile saldırması durumunda bölgede yeni sınırlar çizilecektir. Bu durumda Türkiye ne yapacak ve neler olacak sorusunun cevabını bu akşam tartışmasak da olasılıklar üzerine düşünmenin ve hazır olmanın gerektiğini düşünüyorum. Önümüzdeki altı ile sekiz ay oldukça önemli, hatırlayacağınız gibi Irak saldırısı öncesinde ABD başta Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi ve diğer ülkeleri ikna ederek saldırıya geçmişti. Aynı şeyi İran için yapması muhtemel olan ABD, sonunda BM'nin güvenliğini sağlayamayacağını ileri sürerek saldırıya geçip ganimeti Fransa ve İngiltere arasında ya da yanlarında olan başkalarıyla paylaşma vaadinde bulunacaktır. Küresel çapta bir çatışmanın olacağını düşünmüyorum ancak, geçmişten biliyoruz ki ateş yakmak kolay, söndürmesi ise zordur. Bunun yanı sıra hepiniz Türkiye ve Amerikan gerçeğinin farkındasınızdır. Amerika kendi gerçekleri dışında hiçbir gerçekliği kabul etmeyen, işlerini yaparken yeni gerçeklikler yaratan, güçten başı dönen bir ülke ve bu da onun sonunu umarım getirir. Ancak bunun hemen yarın veya kısa bir süre sonra gerçekleşeceğini düşünmüyorum. O yüzden asıl tehlikeli olan İran değil Amerika'dır. İran Çaldıran savaşından beri Batıya yönelmeyi istememiş ve başka Batılı hiçbir ülkeye saldırmamıştır. Buna karşın Amerika sürekli saldırmaktadır, dünya çapında neredeyse 160 askeri üst inşa ederek asıl tehlikenin kendisi olduğunu zaten göstermektedir. Şu an İran dış politikasını yöneten lider, ayakları yere basan, askeri ve siyasi bir güç sağlamaya çalışan, yeni ve mantıklı tepkiler veren bir liderdir. Sonuç olarak atılan adımları dışarıdan mantıklı görsek de aslında gerçek bir tehdide karşı rasyonel çözümler bulmuş, diyalog söyleminin artık mümkün olmadığını bilincine varmış ve tepkisel bir strateji görüyoruz. Bu demek değil ki İran müzakerelere son verecek. Elbette bazı şeyleri halletmeye çalışacaktır. ABD'nin İslam Cumhuriyetini kabul etmesi, tehdit unsurunun ortadan kalkması durumun-

da ise tutucu, müfrit yönetim şekli gevşeyecektir. Ancak o zaman İslam'ın baskıcı bir din olmadığı, aslında yeni ve üretken bir yaşam şekli sunduğu kabul görecektir. Şu an buna inananların sesi cılız kalıyor, ancak Türkiye gibi ülkeler İran'ın durumunu anladıkça ve sivil mekanizmalar yoluyla anlattıkça, sonunda İran'daki herkes, onları savunan samimi dostları olduğunu anlayacaktır. Bugün çatışma gündemde, diyalog rafta gözüktüğü için ne yazık ki, iyimser bir tablo çizmek mümkün değil.

İran'ın Nükleer Politikası

Mohammed Kazem Sajjad Pour*

Teşekkür ederim. Bugün özellikle bu harika yerde toplantıda olmaktan çok mutlu olduğumu belirtmek isterim. Bu merkezin yaptığı çalışmalar hakkında arkadaşlar bilgi verdi. Burada birçok seminerin, entelektüel tartışmaların ve araştırmaların yapıldığını bilmek oldukça teşvik edici. Bu yüzden huzurunuzda olmaktan çok memnunum. Burada şahsıma ait görüşlerimi sizinle paylaşacağım. Söyleyeceklerim eski bir elçi olmam hase-

biyle paylaşmak zorunda kalacağım türden tecrübeler değil. Bilirsiniz elçilerin ülkeleri hakkında yalan söylemeye bayıldıklarına dair şakalar vardır. Bir akademisyeni diplomattan ayıran şey bilimsel sorgulamadır. Sizinle İran'ın nükleer faaliyetleri hakkında konuşurken bu perspektiften hareket edeceğim. Bildiğiniz gibi İran'ın nükleer meselesi şu an tüm dünyada tartışılmaktadır, neredeyse her gün gündemde ve gittikçe çok boyutlu karmaşık bir mesele haline gelmektedir. Bu bağlamda sürekli sorulan üç soruya cevap vereceğim. Birincisi bu nükleer mesele gerçekten bir kriz midir? İkincisi bu meselenin yapısı nedir? Ve son olarak çözümü nedir?

* Dışişleri Bakanlığı Uluslararası İlişkiler Enstitüsü, Tahran.

Batı ve Amerika bir kriz yaratmaya çalışıyor ancak bizce bu bir kriz değil. Dünyanın başka bölgelerinde ve Ortadoğu'da gerçekten dikkat edilmesi gereken başka problemler var. İran'ın nükleer meselesi kesinlikle iddia edilen türden bir kriz değildir. Çünkü gerçek anlamda kriz, baskı altında bir karar verme, barış ve güvenlik, ölüm ve kalım problemleri ile ilgili ihtilafları rasyonel bir düzeyde çözmek zorunda bırakılma durumudur. Biz bu krizin gerçek değil yapay bir kriz olduğuna inanıyoruz, gerçekte bu zorla bir kriz yaratma durumudur. Böylesi önemli bir meseleyi krize dönüştürmek için daha fazla sebebe ihtiyaç vardır. Yaşadığımız bölgede insanlarımızın her gün ölümüne sebep olan gerçek kriz diyebileceğimiz çatışmalar mevcuttur. Bu hafta İsrail'in bölgeye yerleşmesinin 60. Yılı. 60 yıl önce bu bölgede Birleşmiş Milletlerin (BM) önerdiği çözüme göre, bağımsız iki ayrı devletin var olması gerekiyordu. Ancak bugün bir İsrail devletinden bahsedilmesine rağmen, hala bir Filistin devletinden bahsedemiyoruz. Bu çatışmalar yüzünden her gün insanlar ölüyor, Suriye sürekli tehdit altında tutuluyor. Buna mukabil İsrail Ortadoğu'da barışı ve güvenliği tehdit etmeye devam ediyor. Bu bölgede yaşanan istikrarsızlığın Arap ülkeleri ve diğer ülkeler arasında yaşanan problemlerin asıl kaynağı olan İsrail'in bir kriz yarattığı üzerinde hiç durulmuyor. İsrail'in kendi güvenliğini sağlamak adına çizdiği askeri sınırlar ve onları koruma adına yürüttüğü faaliyetlerle diğer ülkelerin sınırlarını ihlal etmesi bir kriz olarak görülüyor. Öncesinde İsrail stratejik bir belirsizlik politikası güderken, Olmert geçen sene Almanya'da bir konferansta 200 nükleer silaha sahip olduklarını açıkladı. Siz bu durumu kıyaslayın. Sizce kriz İran'da mı, yoksa orada mı? Aslında sorunun cevabı açık. Uluslararası barışı ve güvenliği tehdit eden acil bir durum var ortada ve bu tehdit Irak'ta yaşananlarla açık bir şekilde görünmektedir. Irak işgali, tamamen İran'ın bir tehlike olarak varsayılmasının ve bu amaçla askeri güç kullanılarak ülkenin kaderinin değiştirilmek istenilmesinin bir neticesidir. Sırf bu yüzden beş yıl önce Amerikalılar Irak'ı işgal etti. Hiçbir problemi çözemedikleri gibi hem İran için hem Türkiye için hem de bu coğrafyada yaşayan diğer insanlar için durumu kalıcı bir kriz haline getirdiler. Bunun yanı sıra işgalci olmalarına rağmen İran'ı, Irak meselesine burnunu sokmakla suçlamaları çok ilginç. Aslında esas kriz bu, İran'ın nükleer faaliyetleri değil. Tüm bunlardan sonra sanırım ilk sorunun cevabı ortada, bu mesele BM Güvenlik Konseyi'nin dahil olmasını gerektiren bir kriz değildir.

İkinci soruya gelince bu krizin yapısı nedir? Kriz diye öne sürülen bu kurgunun üç boyutu vardır: İlki, sahip olunan teknolojinin tamamen

yerli olması. Tüm bu nükleer teknoloji İranlı bilim adamlarının bir çalışmasıdır, ihraç edilen bir şey yok. Bu bilim adamları İran kurumlarında, üniversitelerinde eğitim aldı. Bu çalışmalar çok büyük yatırımların yapıldığı - özellikle son on yılda daha ağırlıklı çalışmalar yapılmıştır - kırk yıldır süregelen bir projenin sonucudur. Meselenin ikinci boyutu ise hukukidir. İran'ın bu çalışması tamamen Nükleer Silahların Yayılmasının Önlenmesi Anlaşması'na bağlı kalarak gerçekleştirdiği bir projedir. Bu uluslararası sözleşmenin hukuki sınırları var: Gerekli gördüğünde nükleer silahlara sahip olan ülkelerin nükleer faaliyetlerini durdurma ve silahlarını kaldırmak, ikincisi nükleer silahların kötü amaçlı kullanılması ve son olarak nükleer teknolojinin barışçıl amaçlarla kullanılması. Bu kurum aslında nükleer faaliyetlere bir denge getiriyor. Batı sadece ilk madde yani çalışmaların durdurulması üzerinde ısrar ederek, İran'ın hukuki sınırları ihlal ettiğini iddia ediyor. Ancak İran tüm denetim sürecinden geçerek tüm zorunluluklarını yerine getirmiş ve bu kurumun hiçbir temel antlaşmasını ihlal etmediği denetimler sonucunda ortaya çıkmıştır. Bu sebeple İran'ın, kurumun çizdiği sınırlar dâhilinde barışçıl nükleer enerjiye sahip olması engellenemez. Sanırım mesele'nin üçüncü boyutu teknolojinin ötesinde, politik yönüdür. Aslında en önemli boyutu da budur, çünkü her şey politiktir. 200 adet nükleer silaha sahip İsrail'den hiç bahsedilmezken İran'ın nükleer endüstriyi kullanması ile ilgili bir kriz yaratılmaya çalışılması bu boyutun ne kadar önemli olduğunu gösteriyor. Bu nükleer mesele aslında İran ile Amerika arasındaki politik problemlerin yansımasıdır. Bu politik çatışmanın kendisi de Batının İran hakkındaki art niyetli varsayımlarının bir sonucudur. Sırf bu yüzden İran tehlikeli bir ülke olarak görülüyor ve kötü niyetlerini gerçekleştireceği düşünüldüğünden teknik kapasiteye sahip olması engellenmeye çalışılıyor. Stratejik düşüncede iki temel kavram vardır: kapasite ve niyet. Kapasiteyi görebilir, analiz edebilirsiniz ancak niyetin ne olduğunu belirlemek zordur. Niyetin ne olduğunu nasıl bilebiliriz? Batı İran'ın kötü niyetli olduğunu söylüyor, neye dayanarak? İran Cumhurbaşkanı'nın Yahudi soykırımını ile ilgili söylediği şeyler yüzünden mi? Peki bu İran'ın siyasi sistemini değiştirmek ve bunun için Baas Irak rejimini kullanma hakkını veriyor mu? Eğer niyetinizi deklare etmediyseniz o zaman da attığınız adımlara bakılır. Tüm bunlar gösteriyor ki, politika bu meselelerde anahtar konumunda. Burada ki mesele İran'ın ne yaptığı ve söylediği değil Amerikan hegemonyasını kabul edip etmeyeceği meselesidir. Asıl sebep budur.

İran devriminin üç motivasyonu vardı. Devrim beraberinde getirdikleriyle önemli bir olaydı. Çok önemli etkileri vardı. Fransız devriminin 200 yıl sonra bile ruhunu görebiliyorsunuz. Çin'in önceki başbakanına Fransız devrimi hakkında görüşü sorulduğunda iki yüz yılın yeterli olmadığını söylemesi oldukça ilginçtir ki, Sarkozy geçen seçimlerdeki başarısını Fransız devriminin söylemine değinmesine borçludur. Devrim ilkelerini hala bakanlık girişlerinde okuyabilirsiniz. İran İslam devriminin de üç motivasyonu vardı: İstiklal, azadi cumhuriye ve İslam. İlki bağımsızlık demektir, tüm hegemonik güçlere karşı bağımsız kalmaktır ve İran devleti bunun üstüne inşa edilmiştir. Batı halen önyargıların pençesindedir, her zaman anlattığım bir hatıram vardır: On yıl önce New York'ta birçok Amerikalı akademisyen ile irtibatta bulunmak zorunda olduğum görevimi yaparken, birçok siyaset uzmanı profesörle tanıştığım da her zaman söylediğim şeyi söyler " param yok ama bol kartım var" diyerek kartımı uzatırdım. Onlar şaşkınlıkla kartımdaki mail adresime bakıp mail adresimin olmasını hayretle karşılardı. Çünkü onların gözünde İranlı birinin bir mail adresine sahip olması tuhaftı. Yine geçen yıl bir grup Avusturyalı uluslararası ilişkiler bölümü öğrencisiyle birlikte bir çalışma yaptık ve başarılı bir program gerçekleştirdik. Grup lideri çalışmadan oldukça memnun kaldığını belirterek öğrencileri teker teker tanıttı. Onlara bu çalışmanın başarılı olmasının sebebinin ele alınan konunun çatışma ve ayrılık olmasından kaynaklandığını söyledim. Çünkü Avusturya'dan bakıldığında İran imajı çok farklıdır. İnsanların sokaklarda normal bir hayat sürmeleri, çalışmaları ve herkesin nükleer silah üretmediğini görmek onlar için ilginçti. Bu imaj stratejik bir bakış açısidir ve gerçekle ilgisi yoktur. Bu gerçek olmayıp kurgulanmış bir korku endüstrisidir. Eğer İran'dan korkarsanız, Amerikan söylemini satın alırsınız, sonrasında Amerikan askeri gücünü alırsınız, ondan sonra da Amerika'nın bölgede belirlediği ve güvenlik kavramıyla kurumlaştırmaya çalıştığı doğruları ve yanlışları alırsınız. Tüm bunlar tamamen politik, bugün İran tüm nükleer çalışmalarını durdurduğunu söylese bile bu onlar için yeterli olmayacaktır. Meselenin en büyük boyutu bu politikayla ilgilidir, farklı katmanları vardır ve bu durum bilimsel bir bağlamda yorumlanmalıdır. Probleminin yansımalarını üç farklı kategoride incelemeliyiz: yerel, bölgesel ve uluslararası. İran'ın nükleer faaliyetlerinin Amerikan iç politikası içinde de önemli bir yeri vardır. Bölgesel bağlamda ise krize dönüştürülmeye çalışılan bu durumu bölgedeki diğer krizlerden ayırmazsınız. Irak meselesini bun-

dan ayrı düşünemezsiniz. Küresel bağlamda ise Amerika'nın küresel isteklerini gerçekleştirmek adına, ittifakta bulunduğu Avrupa devletlerini bile alt etmek istemesini bundan ayrı düşünemezsiniz. Konuştuğumuz bu konuyu karmaşık hale getirmek istemiyorum, sadece farklı boyutları olduğunu vurgulamak istiyorum. İran hukuki anlamda doğru yolda ancak politikanın kendi hesapları vardır. Sadece birkaç hafta önce Hillary Clinton'a yöneltilen bir soru bunu açıkça gösteriyor. Clinton'a İran İsrail'e saldırırsa ne yaparsınız diye soru yöneltildiğinde "*İran'ı ortadan kaldırırsız*" diye cevap verdi. Seçim oyunlarının oynandığı bir dönemde Clinton'un, Bush yönetimi sloganlarını tekrarlayarak bir saldırı pozisyonu alması oldukça manidardır. O halde Cumhurbaşkanı olması durumunda ve farklı şeyler duyduğunda ne yapacağını anlamak zor değil. Tüm bu söylemler meselenin Amerikan iç politikasının bazen de bölgesel politikasının bir parçası olduğunu gösteriyor, eğer onların böyle bir politikası varsa bizim niye olmasın? Onlar bu söylemi sadece iç politikanın bir uzantısı olarak görmemizi ve kendi iç meselemizi de politikalarının bir aracı olarak kullanıp önemsiz olduğunu söyleseler de biz bunu ciddiye alırız.

Başta sorduğum üçüncü sorunun cevabına gelince çözüm nedir? Bu suni krize çözümü kesinlikle askeri değildir. İran'ı tedirgin eden zaten bu askeri müdahale söylemidir. Marmara Üniversitesinde tanıştığım Prof. Gülden Ayman'la dün paylaştığım bir olay üzerinden bunu izah etmek daha iyi olacak. İki yıl önce Almanya'da *Orta Doğuda Nükleer Silahlanma* konulu bir konferansa katılmıştım. İlk oturumda Alman bir akademisyen meseleyi hemen ortaya koydu ve İran hakkında oldukça olumsuz konuşarak askeri müdahale seçeneğinden bahsetti. Sonrasında eski bir Mossad yöneticisi İran'ın gerçek bir tehdit olduğunu çeşitli animasyonlar sunarak nasıl saldırılabileceğini anlattı. Sonraki oturumda eski Amerikalı bir gazeteci Bush yönetiminin İran'a saldırması gerektiğine dair sebeplerle ilgili bir sunum yaptı. Bir sonraki oturumda ise Alman bir bilim adamı İran'ın güdümlü füze teknolojisinden bahsedip, kullanıldığı takdirde silahların nelere ulaşabileceğini gösteren karanlık bir tablo çizdi ve bunun hemen önlenmesi gerektiğini söyledi. Benim gibi birkaç kişinin ise yöneltilen bu iddialara cevap vermesi bekleniyordu. Dünyanın her yanından gelen güvenlik uzmanlarının *fast-food* analizi diye tanımlayacağım saçmalıklarını dinledik. Fast-food analizi diyorum çünkü tıpkı fast-food gibi yenildiğinde sindirimde rahatsızlık verecek türdendi. Cevap sırası geldiğine sahneye çıktım ve tüm dinleyi-

cilere iki buçuk saat boyunca bu çok ciddi konuşmaları dinledikleri için bir şakayı hakkettiklerini söyleyerek, onlara bir fıkra anlatmaya başladım: *Irak'ta Basra'nın güneyinde bir yaylaya aniden bir helikopter iner içinden VIP görünömlü, son derece şık giyinişli, elinde de çok kaliteli bir çanta ile bir adam çıkar. Çok büyük bir sürü güden çobana yönelerek eğer bu sürünün tam sayısını sana söylersem bana bir koyununu verir misin?, diye teklifte bulunur. Çoban kabul eder, takım elbiseli adam çantasını açar içinden dizüstü bilgisayarını açarak bir takım şeyler yazar, sonra başka tür aygıtlarla uyduya bilgileri gönderir, ardından uydu fotoğrafları ve analiz raporları ulaşır. Çobana dönerek tam tamına 3599 tane koyunu olduğunu söyler. Çoban çok şaşırır ve tebrik eder. Adam yaptığı işten son derece memnun bir şekilde övünerek bir koyun alıp helikoptere yönelir. Tam binecekken çoban seslenir ve ona yeni bir anlaşma yapıp yapamayacağını sorar. Adam kendinden emin bir şekilde elbette der. Çoban, eğer ben senin ne iş yaptığını tam olarak söylersem anlaşır mıyız diye sorar. Adam kabul eder. Çoban, "sen Ortadoğu üzerine Bush yönetimi için çalışan muhafazakar kanatta yer alan Amerikalı bir güvenlik analiz uzmanısın" der. Adam şaşırarak tamamen haklı olduğunu söyler, nasıl bildiğini sorar. Iraklı çoban "çok basit, koyun yerine köpeğimi götürüyorsun" der. İşte askeri müdahale demek koyun yerine köpeği götürmek demektir. Herkesin yaptığı aslında gerçekleri kaçırarak. Sürekli masada askeri müdahaleden bahsederek İran'ı tehdit ediyorlar. Biz tehditlerden korksaydık devrimi yapamazdık. Devrim olduğunda ben çok gençtim, tüm süper güçler hatta temkinli Çin yönetimi bile Şahı destekliyordu. Ancak İran halkı devrimi yaptı. Tehdit işe yarayabilecek bir şey değil. Şu an diplomasi zamanı ve doğru olan da budur. Bu diplomatik ayak oyunları ile Nükleer Silahların Yayılmasının Önlenmesi Anlaşmasının belirlediği haklarımızdan feragat etmemizi sağlayamazlar. Diplomasi İran'ın iyi bildiği bir araçtır, yıllardır yoğun gündemlerle zaten rejimimiz teste tabi tutuluyor. Hak ve sorumluluklarımızı bilmek meselenin özüdür. Tüm bu gündem daha geniş bir perspektifle ele alınmalıdır. Aslında hedef İran'ı devirmektir. Eğer Irak yıkılırsa ve Arap dünyasındaki dost ajanlar yardımıyla da İran yıkılırsa, Amerika hegemonyasını tamamlayacaktır. Özetlemem gerekirse bu nükleer kriz gerçek değil, suni bir krizdir. İkincisi bu meselenin özünde de hukuk, diplomasi ve siyaset vardır. Son olarak çözüm tehdit ve askeri müdahale değil, saygı ve karşılıklı empatidir. Gündemin resmi sınıırım bu şekilde çizilebilir. Teşekkür ederim.*

Ortadoğu'da Son Gelişmeler ve Filistin Meselesi

Cevad el-Hamid*

Öncelikle böyle bir akşamda sizlerle birlikte olduğum için çok mutluyum. Filistin davasında *çok zorlu bir dönem* olarak adlandırdığım süreç hakkındaki görüşlerimi bu gün sizlerle paylaşmak istiyorum. Önmümüzdeki birkaç yıl içinde Filistin meselesinde bundan önceki yıllara kıyasla çok önemli gelişmelerin yaşanacağını öngörüyorum. Özellikle bu alanda çalışan strateji uzmanları birtakım analizler yaparken, meselelerin kendisini ilgilendiren

coğrafi, kültürel, ahlaki, siyasi şartları hem yerel hem de uluslararası gelişmeleri göz önüne alarak bir takım çıkarımlarda bulunurlar. Filistin meselesinin başından beri, bunun öncülüğünü yapan liderler, meseleyi bir projeye dönüştürecek mekanizmalar oluşturamadılar. 1916'dan 1987'ye kadar geçen sürede Filistin davasının bir proje olarak başarıya ulaştığını söyleyemeyiz. Bahsi geçen yıllar içinde üç, dört teori geliştirildi ama bu teorilerin hepsi de iflas etti. 1987 yılı, Filistin davasıyla ilgilenen teorisyenler ve Arap-İsrail meselesine kafa yoran birçok kişi için bir dönüm noktasıdır. Çünkü bu tarih Filistin davasının öncülüğünü yapan liderlerin meseleye bakış açılarını kökten değiştirmiştir. 1991 yılını ya-

* Dr., Ortadoğu Araştırmaları Merkezi, Amman

ni, Oslo Barış Antlaşması'nın imzalandığı tarihi, Filistin meselesinin bir direniş döngüsünden çıkıp, barış döngüsüne atlama çabası olarak görmek mümkün. Ancak Filistin meselesinde bazı sebeplerden dolayı bu barış projesi başarılı olamadı. Bunun birinci nedeni İsrail'in imzalanan antlaşmalara hiç bir zaman bağlı kalmamasıydı. İkinci nedeni ise, uluslararası güçler Filistin meselesinde her zaman haklıdan yana tavır almadılar ve bu anlamda etkin olmadılar. Dolayısıyla bu barış projesi başarıya ulaşamadı ve Gazze-Batı Şeria topraklarında bağımsız bir Filistin devleti kurulamadı. Halbuki Oslo Barış Antlaşması, 1999 yılında bu bölgede bağımsız bir Filistin devleti kurulmasını öngörüyordu. Yine antlaşma şartlarına göre Kudüs'ün Filistinlilere verilmesi ve ayrıca mültecilerin geri dönüşü öngörülüyordu ki, bu da mümkün olmadı. Tabii ki, bu olumsuz gelişmeler, Filistin meselesinde direnişi savunan İslamcı hareketlerin öngörülerini destekler mahiyetteydi.

2000 yılında ikinci intifada hareketi gerçekleşti. İkinci intifada hareketi başlangıçta Hamas ve İslami Cihad önderliğinde yapılıyordu. Sonradan bu gruplara Filistin'in diğer silahlı örgütleri de katıldılar. Tabii ki, katılan örgütlerin arasında o döneme kadar iktidarda olan el-Fetih örgütünün askeri kanadı da vardı. Dolayısıyla şunu söyleyebiliriz: Filistinli liderlerin meseleye bakış açıları 1987'de bir dönüşüm yaşamıştı, ikinci dönüşüm ise 2000'deki intifadıyla birlikte yaşandı. 2000 yılından bu tarihe kadar geçen süreyi intifada süreci olarak değerlendirebiliriz. Genel olarak Filistin meselesine yaklaşımı bu çerçevede değerlendiriyoruz.

Bu süreçle birlikte yeni bir oluşum meydana geldi: aktif olarak mücadele eden silahlı gruplar, sonrasında siyasilerle birlikte hareket etmek zorunda kaldılar. Siyasiler de, silahlı mücadele veren grupların yöntemlerini kabul ettiler. Hamas, İslami Cihad, el-Fetih silahlı kanadı ve diğer Filistinli grupların mücadeleleri, Filistinli siyasiler tarafından direnişin farklı bir şekli olarak kabul gördü. Bu dönüşümün ardından 2006 yılında yapılan seçimler herkesi şaşırttı. Hatta bu işleri çok yakından takip eden bizler dahi seçim sonuçlarına çok şaşırdık. O zaman yeni bir tablo ortaya çıktı: Filistin meselesinde direnişi savunan taraflar siyasi bir boyut da kazandılar. Hem uluslararası alanda hem de bölgesel alanda siyasi bir statü kazandılar. Hamas, seçimlerde Filistin Ulusal Meclisinin % 59,5'ini kazandı ki, bu kimsenin beklemediği bir sonuçtu. Seçimlerden beri Filistin halkı, Batı Şeria ve Gazze'de karadan, havadan ve denizden yapılan bir kuşatma altında bulunmaktadır. Yaklaşık iki buçuk yıldır

Filistin halkı gerçekten çok zor şartlar altında yaşamaktadır. İlaç, gıda kısacası hayatın bütün alanlarına dair büyük sıkıntılara maruz bırakılmışlardır. Bütün bunlara rağmen Filistin halkı bu süreci çok farklı bir şekilde yorumladı, yoksulluk içinde yaşamaya zorlansalar da topraklarında var olmak için direndiler. Gerçek anlamda silahlı bir direniş olmasa da bizzat zorluklara göğüs germek bir yaşam mücadelesi haline geldi. Öte yandan Filistinli liderler arasında ihtilaflar ortaya çıktı. El-Fetih ve Hamas arasındaki görüş ayrılıklarının giderilmesi hususunda son günlerde görüşmeler yapılıyor. Filistin tarafında özetle bunlar yaşandı.

Bu gelişmelere paralel olarak Filistin'in çevresindeki Arap coğrafyası veya Ortadoğu'daki manzara ise şöyleydi: Bölgede 'İsrail ile ilişkileri kim, ne şekilde sürdürecektir?' sorusuna Arap ülkelerinden farklı cevaplar geldi. Bir ılımlılar ekibi oluştu, bir de yasakçılar: Yani İsrail ile ilişkilerin yumuşatılmasını istemeyen bir reddiyeciler ekibi. Ancak yaşanan sürecin sonuçlarına bakılınca ılımlıların projesinin iflas ettiğini ve dağıldığını, reddiyecilerin ise bu süreçten zaferle çıktıklarını görmekteyiz. İlimliler grubunda yer alan ülkeler kendi ulusal politikalarını uygulamaya devam ettiler. Ama diğer taraftan Suriye ve Irak'taki direniş grupları, Hizbullah direnişi için aktif katkıda bulundular. İran'a yönelik askeri müdahaleler konuşuluyordu fakat Amerikalılar şu an itibarıyla bundan vazgeçmiş görünüyolar. Amerika İsrail'in, İran'a yönelik olası bir saldırı gerçekleştirmesini durdurmaya çalıştı ve durdurdu. Bununla birlikte İran'a bölgede uluslararası ve ulusal bir güç olma fırsatı doğdu. İran'ın nükleer çalışmalarındaki uranyum üretiminde bir takım özgürlükler sağlandı ve en önemlisi İran bölgede daha aktif bir rol kazandı. Bu arada bölgede Türkiye'nin arabuluculuğuyla Suriye ve İsrail arasında görüşmeler yapıldı. Lübnan'da Hizbullah kendi siyasi projesini kabul ettirdi ve istediği hükümetin oluşmasını sağladı. Aynı şekilde Hamas ve İsrail arasında ateşkes imzalanarak yürürlüğe konuldu. Şunu rahatlıkla söyleyebiliriz ki, reddiyeci dediğimiz grup uluslararası kamuoyu ve gelişmelerle birlikte aktif bir rol kazanarak kendi projesini uygulamanın yollarını aradı ve uyguladı da. Bunların etkisiyle hem Filistin'de hem de bölgesel planda meydana gelen dönüşümler, Amerikan-İsrail çizgisine bölgede ve özellikle Filistin içerisinde sadece barış taraftarlarıyla değil, direnişçilerle de görüşmenin ve aynı masada oturma'nın bir zorunluluk olduğunu hissettirdi. Bu gelişmelerin neticesinde Ortadoğu barış sürecini destekleyen ülkelerin katkılarına rağmen, Or-

tadoğu barış projesi ne yazık ki, başlangıçta öngörülen siyasi amacına ulaşamadı. Hatta Filistin'in kendi liderleri arasında ve fiili mücadele grupları arasında bir takım değişimler yaşandı.

Bu gelişmelerin akabinde gelecek dönemde, bu süreci etkileyecek bir kaç başlık üzerinde durmak istiyorum: Öncelikle Filistin'in kendi içerisindeki ulusal diyalog nasıl bir hal alacak? Filistin devlet başkanı Mahmud Abbas'ın başkanlığı önümüzdeki Ocak ayında sona eriyor ki, bu başkanlık el-Fetih hareketinin Filistin içinde elinde tuttuğu önemli bir görev. Önümüzdeki yıl yapılacak olan seçimlerle İsrail'in siyasi lideri değişecek. Yine on beş gün sonra ABD seçimleri var. Muhtemelen yeni bir başkanın gelişiyile Amerikan'ın bölgedeki üslubu değişecek. İsrail'deki askeri ve siyasi uzmanların öngörülerine göre artık İsrail tarafından Hamas, kendisiyle askeri ve siyasi antlaşmalar yapılabilecek bir hareket olarak görülmektedir. Önümüzdeki süreç içerisinde İsrail, İslami bir hareket olması, İslam dünyasıyla güçlü bağlantılarının bulunması, askeri bir güce sahip olmasının yanında halkın da desteğini arkasına alması sebebiyle Hamas'la uzlaşmak zorundadır. Önümüzdeki süreç içindeki bu gelişmelerden etkili olacağını düşünüyorum. Bunların ışığında benim tespit ettiğim ve bir an önce çözüme kavuşturulması gerektiğini düşündüğüm altı problem var: Birincisi işgalin sona ermesi, çünkü bugün Filistin halkının karşılaştığı her türlü sorunun sebebi işgal altında yaşamak zorunda olmalarıdır. Burada şunu da eklemek gerekiyor ki, İsrail devleti hiçbir uluslararası kurala riayet etmez ve bu özelliğinden dolayı *disobedient state* olarak adlandırılır. Bu durum çözümlü zorlaştırmaktadır. İkinci sorun aşamalı bir sorundur. İşgal bitinceye kadar ambargonun kaldırılması gerekir. Elbette ki, nihai hedef işgalin sona ermesidir fakat işgal bitinceye kadar ambargonun kalkması bölge halkını rahatlatabilir. Üçüncüsü ise, Filistin içindeki ulusal birlik meselesidir. Bugün Filistinliler hem siyasi olarak hem de fiziki olarak bölünmüş durumdadır. Siyasi olarak iki başlılık söz konusu. Şu an için bir başkan var, lakin birkaç ay sonraki seçimlerin akabinde iki başkan olabilir. Fiziki olarak da Gazze ve Batı Şeria birbirinden kopartılmış iki bölgedir. Dolayısıyla Filistinlilerin her iki bölgede de ulusal birliği sağlamaları gerekiyor. Dördüncüsü ise Filistinlerin modern, demokratik bir devlet kurabilecek kurumları oluşturabilme zorunluluğudur. Savaş şartları sona erdiğinde, Filistinlilerin modern bir devlet kurabilecek derecede fikri, siyasi ve sosyal olgunluğa ulaşması,

hem bölgede hem de Filistin’de düzenin sağlanması için gereklidir. Diğer sorun ise Amerikan’ın doğrudan veya dolaylı olarak müdahil olduğu bir sorundur. Hem Amerika’nın hem de bölgedeki Müslüman ülkelerin durumuyla alakalı bir sorun ki, buna beşinci sorun, yani barış sorunu diyebiliriz. Amerikalıların bölgeye önerdikleri *Ortadoğu Barışı* projesi birkaç kez uygulamaya konulmasına karşın işe yaramamıştır. Bu proje Filistinlilere asla taviz vermemeleri gereken konulardan taviz vermelerini önermektedir. Bu projeye göre Kudüs’ten ve mültecilerin dönüş hakkından taviz vermeleri gerekmektedir. Barış adına böyle dayatmacı bir tavrın sürdürülmesi çok ciddi bir problemdir. Sonuncusu ise, İslam dünyasının birliği meselesidir. İslam dünyası ne İsrail ile ilişkilerinde, ne bölgedeki aktörlerle ilişkilerinde, ne de Filistin meselesiyle ilgili Amerika’ya baskı yapmak hususunda hiçbir zaman tam bir birlik sağlayamamıştır. Farklı görüşler ve yaklaşımlar mevcut olmakla birlikte İslam dünyası, ortak bir tavır sergileyemediğinden Filistin meselesinde etkili bir aktör olamamıştır. Benim aktarmak istediklerim şimdilik bunlar, sorulara geçebiliriz.

Soru: Filistin’deki Hizbullah hareketi ve İsrail ile yapılan esir değişimi Ürdün kamuoyunda nasıl algılanıyor?

Genel olarak halk ve medya Hizbullah’ı desteklerken, bazı akademisyenler de Hizbullah’ın hata yaptığını düşünmektedirler.

Soru: Türkiye’nin son zamanlarda Filistin ve Ortadoğu meselelerine bakış açısının değişmesi Arap dünyasında nasıl görünüyor? Sizce Filistin meselesinin çözülmesinde Türkiye’nin tavrının olumlu bir etki yaptığı düşünülüyor mu?

Farklı algılamalar olsa da genel olarak Türkiye’nin bu bölgede güvenilir bir ortak olduğuna dair olumlu bir hava mevcut. Üçüncü bir taraf olması sebebiyle elbette etkisi sınırlı. Buna mukabil İsrail-Hamas arasındaki ilişkilerde aldığı rol, bazıları tarafından sorgulanıyor. Bu tavrıyla Türkiye, İsrail-Arap ilişkilerinin - tam da İsrail’in istediği şekilde - bir normalleşme sürecine doğru çekilmesine yardımcı olmakla eleştiriliyor. Ancak hükümetler bazında, Türkiye’nin bu aktif siyasetine içtenlikle inanılıyor ve bölgede Müslüman halklar arasında siyasi ve ekonomik dayanışmayı güçlendirmek için önemli adımlar attığı düşünülüyor.

Soru: Bölgedeki diğer devletlere kıyasla Türkiye'nin Filistin meselesinin detaylarını bilmemesi ve uzak olması, acaba sizin bu meseleyi iyi anlatamamanızdan kaynaklanıyor olabilir mi?

Arapça konuşmayan Müslüman ülkelerde bu problemlerle karşılaştığımız doğru. Filistin meselesi hakkında yapılan yayınların yüzde doksanı Arapça. Bu mesele gazetelerde, dergilerde, araştırmalarda yer alsa da, dil problemi detayların anlaşılmasına engel oluyor. Ancak son yıllarda Türkiye'de yapılan birçok akademik araştırma, bu problemin daha iyi anlaşılmasını sağladı. Batı ülkelerinin birçoğunda bu konu sadece başlıklardan takip ediliyor, derinlemesine bilinmiyor. Müslüman ülkeler söz konusu olduğunda sanırım üç farklı gruptan bahsedebiliriz. Öncelikle Müslüman ülkelerdeki halklardan bahsetmek gerekir, onlar gerek Filistin'in Müslüman bir ülke olmasından dolayı, gerekse haklı taraf olması sebebiyle yüzde yüz destek veriyorlar. Bunun için ekonomik imkanları dâhil tüm imkanlarını seferber etmeye çalışıyorlar. Bizim de problemin detaylarını, bu ülkelerin dillerinde daha derinlikli bir şekilde anlatmamız gerekmektedir. Elbette bu konuda eksikliklerimiz var. Akademisyenler ise, meselenin politik kronolojisini ve tarihini biliyorlar, ne yazık ki bazıları, meseleyi iyi anlatıp, aktaramıyorlar. Hatta gerekli araçlara ve detaylı bilgiye sahip olamayan akademisyenler, üniversitelerde ve eğitim sürecinin diğer basamaklarında meselenin doğru şekilde anlaşılmasını engelliyorlar. Politikacılar ise meseleye sadece ulusal ve bölgesel çıkarlar bağlamında eğildikleri için, yüzeysel bir bilgiye sahipler ve ne yazık ki, sahip oldukları bu bilgiler doğrultusunda karar almaktalar. Bu yüzden de onların iyi bilgilendirilmeleri gerekmektedir. Bölgedeki ülkelerin birçoğunun İsrail ile ekonomik ve siyasi bir bağımlılık ilişkisi içinde olması, İsrail'i durduracak güçlü bir blok oluşturmalarına engel olmaktadır. Bu yüzden bilgi eksikliğinin giderilmesi, meselenin ciddiye alınmasına dair bir bilincin oluşturulması ve çözüme ulaştıracak siyasi mekanizmaların geliştirilebilmesi öncelikli bir önem taşımaktadır.

Soru: İsrail'de hükümet kurmak için şu an gerçekleşen koalisyon görüşmelerinin, yapılacak antlaşmalar bağlamında bir açılım sağlayacağını düşünüyor musunuz?

Livni daha öce Barak hükümetiyle yapılan birçok görüşmede yer almıştı. Yaklaşık kırk dokuz görüşme yapıldı. Ancak şu ana kadar Ku-

düs'ün müzakere masasına getirilmesi bile kabul edilmedi. Oldukça şahin olan Livni, hükümet kurmak için sağ, sol partilerle görüşerek bir kabine oluştursa bile, olumlu bir sonuç beklemiyoruz. Eğer Filistin meselesinde İsrail'in genel tutumuna ters düşecek bir adım atacak olursa, Netanyahu'nun onu köşeye sıkıştıracağını düşünüyorum. Bu yüzden de görüşmelerden bir sonuç alınabileceğini zannetmiyorum.

Soru: Sizce Mısır Refah kapısını neden kapattı? Bu durum Mısır kamuoyunda nasıl algılanıyor?

Bunu analiz etmekte biz de oldukça zorlanıyoruz. Bu konu hakkında konuşmak oldukça güç; çünkü çoğunlukla Filistin meselesinde Müslüman ülkelerin İsrail karşısındaki blokta yer aldığı düşünülüyor: Müslüman ülkeler ve İsrail. Fakat bazı ülkelerin İsrail ile yaptığı antlaşmalar, böyle bir bloğun oluşmasını engelliyor. Mısır'ın bu tavrı diğer Arap ülkelerini de köşeye sıkıştırıyor. Eğer bu mesele uluslararası bir mahkemeye götürülmüş olsa, Mısır da en az İsrail kadar, yasal olarak suçlu duruma düşecektir. Uluslararası hukuk, Mısır'ın en azından ambargoyu kaldırmak için bazı adımlar atması gerektiğini söylese de, Mısır bir şey yapmıyor. Amerika'nın ve İsrail'in Mısır'a baskı uyguladığını biliyoruz. Ancak İsrail bile, bazen temel ihtiyaçların giderilmesi için çok az da olsa ambargoyu kaldırabiliyor. Cezayir ve Arap ligi ülkelerinin Filistin'e yapılacak gaz, su ve ilaç yardımlarının bedelini karşılamayı üstlenmelerine rağmen, Mısır uluslararası antlaşmaları öne sürerek bu yardımların Filistin'e ulaştırılmasına izin vermiyor. Bunu açıklamak oldukça zor. Tüm baskılara rağmen Mısır'ın bu şekilde davranmasında sanırım, İsrail ile ilişkilerinin yanı sıra, Hamas'ın bölgede etkili bir güç olmasından duyduğu rahatsızlık da olabilir. Kamuoyuna gelince, elbette Mısır halkı bu durumdan oldukça rahatsız, medya da bunu eleştiriyor. Filistin halkına yardım için sınırı geçmeye çalışan birçok kişi, polis tarafından durduruluyor ve geçmelerine izin verilmiyor. Tüm bunlara rağmen Mısır tutumunu sürdürüyor.

Soru: Sizce, Obama ile birlikte Ortadoğu siyaseti nasıl değişecek?

Amerika'nın dış politika çizgisinin değişeceğini düşünmüyorum. Ekonomik krizin baş gösterdiği ve bunun tüm ülkeleri etkilediği şu dönemde Obama'nın Ortadoğu meselesine yeterince eğilebileceğini zan-

netmiyorum. Herhangi bir başkanın Ortadoğu meselesini iyi bir şekilde anlayabilmesi için en az iki yıla ihtiyacı vardır. Bu nedenle yakın zamanda çok ciddi bir değişiklik beklenilmemelidir. Obama'nın siyah olması, baskıya, ayrımcılığa maruz kalması, bizim ona sempati ile bakmamıza ve bir beklentiye girmemize neden olabilir. Ancak, böyle bir beklentiye kesinlikle girilmemelidir. Başa geçtiğinde Obama'nın gündeminin öncelikli konularını, Amerikan halkının çıkarları, Yahudi lobisinin istekleri ve İsrail'in beklentileri gibi meseleler oluşturacağından, iyimser bir havaya girmek yanlış olur. Bizim bu mesele üstünde daha çok çalışmamız, gerçekleşmesi imkânsız beklentiler içine girmememiz gerekiyor.

Soru: Amerika'nın ekonomik krizi atlattık için İran'a yönelik bir saldırıda bulunacağını ve iki ülke arasında bir savaş olacağını düşünüyor musunuz?

Bu konu hakkında yaptığım çeşitli araştırmalar sonucunda, stratejik olarak Amerika'nın böyle bir riski alacağını düşünmüyorum. Özellikle Müslüman ülkelerin son yirmi yılda kat ettikleri yola bakınca Amerika'nın böyle bir adım atması mümkün görünmüyor. Ayrıca Amerika'yı yeryüzünde bir Tanrı gibi görmemek gerekir. Yapabileceklerinin bir sınırı olduğunu unutmamalı. Bir imparatorluk kurmaya çalıştı ancak bu konuda başarısız oldu. Küçük bir olasılıkla bazı sürtüşmeler ve gerilimler yaşanabilir. Ancak, bunun ötesine geçileceğini düşünmüyorum. 2007 yılında yazdığım bir makalede bu konuya değinmiştim. Bazı Körfez ülkelerine verdiğimiz raporlarda Tahran ile işbirliğinin artırılması gerektiğini belirledik. Başta Katar olmak üzere birçok ülke de bu şekilde davrandı. Yakın zamanda, en azından iki veya üç yıl içinde Amerika ve İran arasında bir çatışmadan öte, daha sıkı bir işbirliğinin gerçekleştiğini görürseniz, şaşırmayın.

İran'da Milliyetçilik

Ehsan Moghadasi*

İran'da milliyetçilik meselesinin özellikle Azeri Türkleri bağlamında tarihi oldukça gerilere gitmektedir, bu yüzden tarihi süreci anlamak bizim için gerekli. Hazırladığım sunum on beş gün önce Manchester Üniversitesi'nde sunuldu ve bir doktora çalışmasına dönüştü. Ancak bugün süremiz kısa olduğundan ben size hazırladığım metni kısaltarak sunmaya çalışacağım.

Giriş:

Milliyetçilik tarihi bir olgudur ve tarihi metodoloji yönteminden ayırlamaz. Bu tez, sosyal bilimlerde analitik bir çalışma yapmamızı zorunlu kılan, kültürel ve toplumsal değişimleri araştırmanın bir neticesinde ortaya çıkmıştır. Tarihi ve sosyo-kültürel analizlerin dışında dikkate değer bulduğum iki önemli nokta daha var: İlki yukarıda bahsi geçen konuyu evrensel genellemeler yaparak belli bir alanda bir teoriye indirgeyecek bir tutumdan kaçınmak; ikincisi ise meseleyi daha teorik bir hassasiyetle izlemek. İran'ın bugüne ait problemleriyle ilgilenen biri, milliyetçiliğin dünyanın mevcut durumuyla yakından ilgili olduğunu görecektir. Kritik bir analizle, birinci ve ikinci Pehlevi döneminin politik söy-

* Tahran Üniversitesi, Doktora öğrencisi

lemine ve etnik gruplara karşı takındığı tutumu geniş kapsamlı bir hegemonya olarak okuyabiliriz. Hegemonya kavramı, İran'ın kültürel, sosyal ve ekonomik hayatına kimlik tanımı üzerinden girmiştir. Bu dönemde sosyal kimliğin tatmin edici bir tanımının olmadığı varsayımından hareketle ve böyle bir oluşumun sosyal yaşam alanında belirlendiği gerçeği göz ardı edilerek genel politik argümanlar yoluyla bu hegemonya dayatılmıştır. Kimlik sosyal bir yapıdır ve politik gücün dayatmacı araçlarıyla değil, tarih içinde sosyo-kültürel değişimlerle oluşur. Bu makale, sınırlı zamanı göz önünde tutarak birinci ve ikinci Pehlevi rejimlerinin Pan-İranist politikalarını ve sonuçlarını disiplinlerarası bir metotla ele almaya çalışmıştır. Etnisite üzerinden kimlik tanımının izi sürülerek, tarihi olaylar arasındaki bağlantıları kurmayı ve bir tutarlılık oluşturmayı amaçlamıştır. Ancak kimliğin sürekli yeniden inşa edilen tarihi bir ürün olduğu asla unutulmamalıdır.

İran milliyetçiliğinin tarihi analizi:

Milliyetçilik İran devletinin sosyal ve politik hayatına bundan yüz yıl önce Batıdan ithal edilen modern bir olgu olarak girmiştir. Milliyetçilik meselesinin anayasa döneminden önce bilimsel bir şekilde ele alınmasını Malhum Han gibi ilk reformistlerin çalışmalarında görmekteyiz. Bu araştırmacılar, yeni bir anadil oluşturmak gibi meselelerin ötesinde Kaçar devletinin siyasi yapısının nasıl yeniden düzenlenebileceğini araştırmışlardır. Ulus-devlet anlayışı bu entelektüellerin Kaçar siyasi yapısına yönelik görüşlerinden çok uzaktır. Etnisite söz konusu olduğunda, Kaçar devleti, farklı etnik gruplarının siyasi bağımsızlıklarını kucaklayan bir siyaset gütmüştür. Bu gruplar yatay kabile yapılarının bir mozaik gibi yan yana yer aldığı bir sosyal yaşam içinde yer almışlardır. Elbette Kaçar Hanedanlığının despotik bir yüzü vardır, ancak bu Pehlevi sisteminden çok farklıdır. Kaçar döneminde etnik bir baskının olduğuna dair bir işaret görememekteyiz. Bu dönemde henüz modern sınıf sisteminin oluşmaması, farklı şehirlerde ticari hayatın merkezleşmemesi, yönetimde bulunan kabile ve farklı etnik grupların pragmatist bir şekilde kullanılması, örneğin Farsilerin daha çok yönetimde yer alması, oluşabilecek etnik gerginliklerin önüne geçilmesini sağlamıştır. Kaçar Hanedanlığının son döneminde ve anayasa devriminden sonra milliyetçilik, Batıda eğitim almış İranlılar aracılığıyla, farklı seviyelerde siyasi söylemin içine

girmiştir. Bununla birlikte tamamen homojen olmayan anayasa döneminde baskın ve emsalsiz bir fikir olarak *kimlik ve uyruk* tanımı yapma çabasıyla karşılaşılma, daha çok bu kavramların tanımlarının nasıl yapıldığına dair farklı görüşler yer almıştır. *Öteki* kavramının tanımı bu dönemde İran ulusunun anayasalcıları tarafından yapılmıştır. Bu tanım *ulusal olmayan* anlamında daha çok siyasi olarak muhalefette çoğunluğu oluşturan çoğulcu anayasalci taraflara karşı yapılmıştır.

Milliyetçilik:

Anayasa hareketinin yenilgisinden sonra dış etkenler İran'ın hayal kırıklıklarıyla birleşmiş, milliyetçi ve mutlakıyetçi fikirler önce entelektüeller arasında, sonra da halk arasında yerini almaya başlayarak bazı grupların geleneksel anayasanın başarısızlığına dair fikirlerini pekiştirmiştir. Bu gruplara karşı halkın tavrı, onların siyasi bir meşruluk kazanmasına neden olmuş, Hanın rejimi için gerekli zemini hazırlamıştır. Bu zemini hazırlayanlar çoğunlukla *genç milliyetçiler* diye tanımlayabileceğimiz Batıda ve özellikle de Almanya'da eğitim görmüş kişilerdir. Bu grubun temsilcileri anayasa problemleriyle büyümüş, hayal kırıklığına uğramış ve radikalleşmiş, Berlin'de yayınlanan gazetelerin takipçileriydi. Geleneksel anayasalcılara karşı kullanılarak Han için gerekli şartları yaratmışlardır.

Birinci ve İkinci Pehlevi dönemindeki milliyetçi politikalar:

Anayasa döneminden sonra halk oyuyla beşinci genel meclise giren genç milliyetçilerle ötekiler arasında karmaşık bir diyalektiğe tanık olunmuş ve Pehlevi hükümeti kurulmuştu. Mahmut Avşar gibi genç milliyetçiler, anayasa sistemine arkalarını dönerek Pehlevi rejimine karışmış, İran'ın sosyo-politik sistemindeki değişikliklerin önderliğini yapmaya başlamışlardı. Han'ın başa geçmesinden sonra teorik fikirler pratiğe geçmeye başlamış, birinci ve ikinci hükümetin siyasi söylemleriyle yasal bir boyut kazanmıştı. Ülkenin geleneksel, kültürel ve etnik yapısı önemsizmeden modernist politikaların üstten yönlendirildiği despotik birinci Pehlevi rejiminden sonra, bu resmi mekanizmalar belirli bir etnik gruba mensup yerel entelektüellere de aktarılmış, sonrasında toplumda çeşitli etnik gruplar ortaya çıkmıştır. Tüm bu gelişmeler siyasi hareketlere katlanılmaz bir çerçeve kazandırıp, etnik çatışmaları tetiklemiştir.

Pehlevi yönetiminin kültürel ve etnik milliyetçiliği:

Genç milliyetçilerin teorileri Pehlevi rejiminin temel politikaları haline gelmiş, dağınık etnik kültürler göz ardı edilerek tekdüze kültürel bir kimlik yaratılmaya çalışılmıştır. Siyasi güç yönetimine tutarlılık sağlayan, siyasi gücün dengesini kuran kimlik üretim söyleminin yüzü değişmiştir.

Kadimcilik ve Aryan ırkı: Pehlevi milliyetçiliği ırk üzerine kurulmuştur. Neredeyse tüm genç milliyetçilerin hepsi oryantlizmin baskın olduğu Almanya gibi Batılı ülkelerde eğitim görmüşlerdir. Irka dayalı bir milliyetçilik yaratmak isteyen birçok İran milliyetçisinin, Alman Nazi propagandası eşliğinde Alman oryantalistler tarafından İslam öncesi İran tarihi hakkında yazılan birçok kitaptan etkilendikleri bilinmektedir. Bunun neticesinde İran milliyetçisinde garip bir oryantalist bakış açısı gelişmiştir. Dönemin en önemli gazetelerinden biri doğrudan Nazi partisine aittir. Bu yeni yaklaşımla, saf Aryan ırkının üstünlüğü ve Türk-Arap kabilelerinin konuştuğu dillerdense Hint-Avrupa dillerinden gelen bir Farsça üstünlüğü varsayılmıştır. Önceden İran'ın yekpareliği içinde yer alan bu kültürler yeni bir dönüşümle ajan ve istilacı konumuna getirilip, İran'ın eski harika dönemi yok edilmiştir. Pehlevi döneminde, okullardaki tarih kitaplarından İslam dönemi hükümdarları ve Türk ırkı çıkartılarak, Sasani hükümdarları gibi Fars kimliğinin onurunu koruyan liderlere yer verilmiştir. Bu dönemde Zerdüştlük inancının kutsal metinlerindeki mitolojik hikayelerin etkisi ağırlık kazanmıştır. Mitolojiye göre iyilik tanrısı Ahura Mazda, kötülük tanrısı Ehrimen'den korunmak isteyen insanları güvenli bir bölgeye yerleştirerek, buranın idaresini kendisini temsil eden Ardeşir adındaki bir krala vermiştir. Böylelikle İran coğrafyası üzerinde Sasani devleti kurulmuştur. Bu mitolojik hikayede sınırların Ahura Mazda tarafından belirlenmesi ve bu bölgenin İran coğrafyası olması imgesinden hareketle modern dönemdeki milliyetçiler dünyanın geriye kalanından ayrılan bir tür *topografik milliyetçilik* tanımı geliştirmişlerdir. Sasani dönemindeki kapalı Zerdüşst düşünce sistemi ve Ardeşir'in reformları sonrasında İran'da yaşayan etnik gruplar tarafından, Ahura Mazda'nın tayin ettiği sınırlar dışında yaşayanlar şeytani olarak tanımlanmıştır. Bu tanımın izlerini Pan-İranizm milliyetçiliğinde görebilmemiz mümkündür.

Fars dili: Pehlevi döneminde, İran'ın kültürel birlikteliği için Fars dili önemli bir unsurdur. Pehlevi yanlısı entelektüeller, İrancılık adına

İran etnik gruplarının birleştirmek için dilin çok önemli bir yeri olduğuna inanmışlardır. Birçok resmi evrakta ve yetkililer tarafından verilen demeçlerde Farsçanın kıymetli bir mücevher olduğu, Türkçe ve Arapçanın etkilerinden arındırılması gerektiği dile getirilmiştir. Bu görevi ifa etmek için ilk olarak bir *Farsça Dil Akademisi* kurulmuştur. Saf Farsça adına, eski şehir ve devlet adları, ay adları değiştirilmiştir. Eğitim sistemi için Farsça materyaller telif edilmiş, Farsça dışında başka dillerin konuşulması yasaklanmıştır. Bu dil milliyetçiliğiyle *öteki* tanımı ulusal düzeyde yapılmış, Farsi olmayan etnik gruplar ihraç edilmiştir. Bu dönemde başka dil konuşan etnik gruplar sosyal ve kültürel bir zenginlik olarak görülmeğe çıkartılıp biyolojik kimliklere indirgenmiştir.

Öteki Kavramı: Her baskın kültür, içinde görmek istemediği, aşağılayabileceği ve kabul edilemez tüm olumsuzlukları bir *öteki* kavramı yaratarak onun üzerinden tanımlar. *Yunan barbarları*, *doğu-batı* gibi kavramlar bu büyük kültürel tavırların bir neticesidir. Anayasanın ilk döneminde ve dönemin sonundaki Batı yanlısı gelenekle, anayasalci geleneğin beraber yer aldığı, dil ve ırk kavramlarına yeni tanımlar getiren bir nesille karşılaşırız. Han'ın tek dil, tek millet, politikalarıyla Farsça dışında başka dil konuşan etnik gruplar *öteki* olarak görülmüştür. Fars diliyle aynı kökten gelen dilleri konuşan Kürtler ve Lurlar bir kampa, Türkler ve Araplar ise diğer bir kampa ayrılmışlardır. Pehlevi rejimi bu söylemini yerleştirmek için, ötekinin kültürünü yok etmek istemiş ve tek bir *İranlılık* kavramı üreterek, zaman ve mekan ayrımı yapmaksızın bu kimliği kabul ettirmeye çalışmıştır. Artık Farsça konuşan, Şii inancına sahip, Batılı kıyafetler giyinen Pehlevi şapkası takan yeni bir kimlik vardır. Bu kimliği inşa etmek için bilimsel ve resmi kurumlarca planlanmış bir halk programı yapılmış, amaca ulaşmak için de modern kontrol araçları kullanılmıştır. İlk olarak eğitim araç olarak kullanılarak halk Farsça dilinde eğitilmiştir. Başka dillerin konuşulması yasaklandığı gibi, rejimin milliyetçilik propagandasını yapmak için de, medya ve yasal araçlar kullanılarak düzenlemeler yapılmıştır. Bu hükümet programı yeni değerler üretip, sınırları devlet yanlısı medya ve hükümet tarafından belirlenmiş bir *ben* ve *öteki* tanımı yapmıştır. Bir sonraki aşamada ise *öteki* ortadan kaldırılarak, yerine saf bir *İranlılık* konulmuştur. Bu oluşumda tüm etnik gruplar ikinci sınıf vatandaş olarak kabul edilmiş ve zorla değiştirilmişlerdir. Kısaca İranlılık, kimliği belirleyen ana unsurdur.

İran edebiyatında milliyetçilik: Vatan kavramının İran şiirindeki yansımaları dört gruba ayrılabilir. Etnik ve ırksal yansımalar (Firdevs-Şahname) ikincisi çevresel, üçüncüsü mistik (Mevlana) ve son olarak da İslami yansımalar. Pehlevi, dil ve ırk politikalarında şair Firdevsi'ye merkezi bir rol biçmiştir. Firdevsi'nin Türk hükümdarlarla ideolojik ayrılıklar yaşamaması, bir propaganda aracı olarak kullanılmış, rejimin İran milliyetçiliği için ön gördüğü bir arketip haline getirilmiştir. Rejimin entelektüelleri Firdevsi'yi İran ruhunun ve İranlılığın bir sembolü olarak sunmuşlardır. Firdevsi'nin *Şahname* adlı eserinde anlattığı hükümdarlar çoğunlukla İslam öncesi İran hükümdarlarıdır ve bu eser Rıza Şah'ın kullanmakta bir sakınca görmediği bir propaganda aracı haline gelmiştir. Ayrıca Şahname yeniden belirlenen Fars dilinin ideal bir örneği olarak kabul edilmiştir. Şahname'deki asıl çatışma Farsça konuşan İranlılar ve Turanlı Türkler arasındadır. Türk ve Arap milletleri ötekilerdir ve İran için iç düşmanlardır. Bana göre Firdevsi'nin Şahname'de yer alan erken dönem düşünceleri yeni oluşmaya başlayan İran milliyetçiliğine yardım ederek, etnik grupların dönüştürülmesine katkıda bulunmuştur.

Pehlevi döneminde, Pan-İranistik politikaların etkileri ve etnik gerilimlerin yoğunlaşması: İkinci Pehlevi hükümetinin toprak reformları ve ağır ekonomik politikaları sonucunda işsizlik artmış, yarı eğitilmiş iş gücüne talep artarak Türk şehirlerinden başkente ve büyük şehirlere göç hızlanmıştır. Modern şehir hayatına alışık olmayan bu düşük gelirlili nüfus Tahran'da varoşlar oluşturmuştur. Farklı bir dil konuşmaları bu grupların Tahran vatandaşları tarafından *öteki* olarak görülmelerine sebep olmuştur. Gelişim politikaları insanları şehre taşımış ancak onlarda milli bir bilinç oluşturmayı başaramamıştır. Homojen olmayan bu kültürel doku, toplumda rejim propagandalarıyla beraber Türklerin aşağılanmalarına ve daha büyük çatışmalara yol açmıştır. Pehlevi dönemindeki bu kültürel çatışmanın en belirgin izlerini popüler kültürünün etkisiyle ortaya çıkan Türk ve Araplara dair etnik şakalarda görebiliriz. İkinci Pehlevi döneminde popüler kültürün yanı sıra etnik aşağılanmaların en bariz örnekleri medyada ve edebiyatta da görülebilir. Yönetici gücün dile ve ırka dayalı milliyetçiliğiyle bir kültürel kimlik bulma gayreti tüm toplumda birçok düzeyde çatışmalara sebep olmuştur. Daha önce belirttiğim gibi millet, farklı etnik grupların bir karışımı-

dir. Milliyetçilik ise ilk aşamada etnik bir gruba sadakat göstermek, ikinci aşamada ise farklı etnik grupların haklarını gözetmek kaydıyla ulusal çoğulcu bir kimlikle toplumu birbirine bağlamaktır. Yürütülen yanlış politikalarla bu mozaik toplum dağıtılmıştır. İslam devrimi sonrası yeni bir kimlik tanımlamasının ortaya çıktığını görürüz. Ancak bu, bütüncül bir İslam milleti fikridir. Müslüman dünyanın çoğunluğunun Sünni olması nedeniyle İran'ın İslam devrimini ihraç etme çabaları kısa sürede hüsrana uğramıştır.

Son yıllarda özellikle Ahmedinejad hükümeti sonrasında hükümetin birbiriyle çelişen anayasa krizleriyle birlikte yeniden bir etnik milliyetçilik politikası geliştirdiğini ve Pan-İranistik bir dalganın oluştuğunu görmekteyiz. Yukarıda belirttiğim gibi katı etnik politikalar, etnik grup üyelerinin arasındaki bağları güçlendirerek onları rejime karşı birleştirmiştir ve doğal olarak bu durum birçok seviyede çatışmaya sebep olmuştur. Sömürgeci güçlerin istekleriyle çizilen bu sınırlar içinde yabancı güçlerin müdahalesiyle, sosyo-kültürel çatışmalar belirli bir oranda yoğunlaşarak bir iç savaşla sonuçlanabilir. Türkler İran nüfusunun %37'sini oluşturmaktadır. İran'ın yakın tarihinde Türkler, Araplar ve diğer etnik gruplar merkezi yönetime baş kaldırmıştır. Bu süreç şu anda önderlerin başı çektiği bir hareket değil, halkın genel tepkisiyle devam etmektedir. Son protestoların sebepleri bu noktalardan tartışılabilir. Ancak doğrudan çatışmalara yol açacak yeni aşırı milliyetçi politikalar, hükümetin milli politikalarına karşı duyarsızlığı artıracak ve daha fazla politik ve sosyal problemlerin çıkmasına yol açacaktır.

2009 İnan Seçimlerinden Sonraki Gelişmeler

Cihan Aktaş*

İnan seçimleri sonrasındaki olayların kökenleri 1979 İnan Devrimi'ne kadar uzanan reformistler ve muhafazakârlar arasındaki gerilime dayanır. *Dünün Devrimcileri Bugünün Reformcuları* adıyla 2005 yılında yayımlanan kitabım büyük ölçüde bu gerilimin sebepleri ve sonuçlarını konu alıyor. Hemden belirtmek isterim ki, kendimi bir İnan uzmanı olarak görmüyorum, kendi gündemini kendisi oluşturan bir yazarım.

İnan bağlamında bana çarpıcı gelen konularla ilgileniyorum, İnan sineması gibi, İnan'da kadınların kültürel ve sosyal konumu gibi... Bu sebeple tamamen siyasete yoğunlaşmayı gerektiren bir konuda anlatacaklarım çok kuşatıcı olmayabilir.

2009 seçimleri öncesinde ve seçimler sonrasındaki olaylar sırasında İnan'daydım. Yaşanan hadiselerle, bunların Türkiye'deki yansıması arasındaki farkları gören biri olarak, arada kaldığımı ve İnan'daki gelişmeleri nasıl anlatmam gerektiğine dair bir bocalama hali yaşadığımı ifade etmek isterim. Her şeyi de bütün açıklığıyla dile getirebilir miyim bilemiyorum. Çünkü arada büyük bir kavram kargaşası ve anlayış uçurumu var. Ülkemiz açısından İnan'daki olaylarla ilgili yanlış, her şey olumlu giderken ortalığın birden bire karıştığı algısı veya olayların ar-

* Gazeteci Yazar

kasında dış düşmanların etkisinin aranması saplantısıdır. Oysa yaşananlar bir sürecin devamı niteliğindedir. 1997 Cumhurbaşkanlığı seçimleri mevcut gelişmelere arkaplan oluşturmuştur. Seçimi reformistlerin kazanması muhafazakârların iktidarı top yekûn ele geçirme amacı doğrultusundaki hareketleri de güçlendirmiştir. Bu seçimlerde ve seçim sonrasında yaşananları, gelenekçiler tarafından gittikçe güçlenen reformistlere karşı girilen 'Ergenekonvari' bir darbe gibi görmek mümkündür.

Modernleşme karşısında, geçen yüz yılın başında İran'da aydınlar ve ulema arasında - bütün Müslüman toplumlarda olduğu gibi - kendini yeniden tanımlamaya dönük söylemlerin gündeme geldiğini biliyoruz. İran'da bu dönemin en önemli isimlerinden biri, meşrutiyet döneminin ses getiren isimlerinden, 1856 ile 1935 yılları arasında yaşamış Allame Naini'dir. Halkın seçime katılımı ve meşruti yönetim konusunda olumlu fikirleriyle kendinden söz ettiren Naini'nin ardılları Mutahhari, Ali Şeriatî ve Bâzergân gibi isimlerdir.

Diğer taraftan Şia'nın geleneksel öğretisini hiç değiştirmeden Şahlık rejimiyle konsensüs oluşturmuş bir ulema kesimi vardır. Bu bağlamda yüzyıllardır içinde buldukları zihinsel konforu bozmak istemeyen alimler 'Ahbarî' diye isimlendirilir. Tersine, zaman ve mekânın ayırında olarak çalışmalarını yürüten ve ulemanın bağımsızlığı konusunda hassas olan ulema ise "usulî" ekolü içinde değerlendirilir. Reformist hareket ivmesini dini-modernist aydınların yanı sıra modern dünyanın sorunlarının ve kavramlarının ayırında olan usulî ekolünün bağlarınının söylem ve eylemlerinden de alıyor.

Türkiye basınında reformist hareketin lideri Musevî'nin laik ve Batıcı, hatta Sorosçu olarak değerlendirildiği yorumlar son derece yüzeysel olarak yazılmışlardır. Mir Hüseyin Musevî "*düzenin temellerine bağlılık gibi konularda gelenekçi, halkın seçime katılımı ve özgürlükler gibi meselelerde reformistim*" diye ifade ediyor duruşunu. Bugün İran devriminin reformist çizgide devam eden söylemlerinin arkaplanında şu isimler vardır: Ayetullah Talaghani, Allame Tabatabai, Mehdi Bâzergân, Abdülkerim Surûş, Ali Şeriatî ve İmam Humeyni. Bunlardan bize en yakın isim devrimden önce vefat eden Ali Şeriatî'dir. Şeriatî'nin siyaset ve devletin şekli konusundaki görüşleri belirsizdir. Bu, düşünürün devrimin siyasi şartlarıyla, ağır sansürle ilgili bir belirsizliktir. Buna karşın Ali Şeriatî'nin edebi bir üslupla *özgürlük, eşitlik, irfan* denilebilecek, üç hat

üzerinden dile getirdiği görüşleri büyük bir yankı bulmuştur. Bu görüşleriyle o siyasal olandan çok toplumsal bir devrim hayalini yansıtır.

İran tarihinde iki önemli devrim mevcut: 1906 meşrutiyet devrimi ve 1979 İran devrimi. 1906 meşrutiyet devrimini kemale erdiren hadise, Musaddık'ın İran petrolünü millileştirmesidir; İran devrimini tamamlayan hareket ise Hatemi-Musevi çizgisinin temsil ettiği reformist harekettir. Aynı zamanda İran'da aydınların geliştirdiği iki önemli söylemden söz edilebilir: Birincisi Cemaleddin Afgani ve bazı bakımlardan da Mirza Mülküm Han'ın temsil ettiği *adalet, kalkınma, insan hakları, bireycilik ve meşrutiyet rejimiyle uyum* fikirlerinin ön plana çıktığı söylemdir. İkinci söylem ise, *adalet, kurtuluş ve özgürlük* gibi şiarları açmaya çalışan Marksist lider Kıya Nuri ve İslamcı aydın Ali Şeriatî'nin görüşlerinde belirginlik kazanır. Gençler Marksist ideologların kalkınmacı ve tanrıtanımaz söylemlerindense, Şeriatî'nin İslami kavramlarla açmaya çalıştığı kurtuluşa ve özgürlüğe dair fikirlerini benimsemişlerdir. Bugünkü reformist hareketin Şeriatî'nin kavramsallaştırmaya çalıştığı bu çizgiyi geliştirme çabası içindeki bir siyasal ve toplumsal hareket olduğunu söylemek olası.

Diğer yandan usuli Ayetullah Humeyni'nin siyasal görüşlerinin ve mesela felsefe gibi bir disipline ilgisinin, İranlı muhafazakârların önemli bir kesiminin görüşleriyle bağdaşmadığı da biliniyor.

Aydınlar arasındaki görüş ayrılıklarının ifadesi, seçim sonrasındaki olayları anlamak için gereklidir. Devrimden önce İslami muhalefet bağlamında yenilik taraftarı olan modernist aydınlar güçlüydü. Devrim sürecinde ise katılımcıların çizgileri başlangıçta liberal, Marksist ve imam çizgisindeki aydınlar şeklinde ayrışma gösteriyordu. Devrimden sonra modernist alimlerin fıkıh sahasındaki yetersizlikleri sebebiyle gelenekçi, esasında devrimin siyasal hedeflerine karşı da mesafeli olmuş ulema sistemin farklı birimlerinde görev üstlenmeye başladılar. Savaş şartları altında gruplar ve ulema arasındaki görüş ayrılıkları, bir de Ayetullah Humeyni'nin karizmatik önderliği de bir hakemlik oluşturabildiği için bir sorun halinde öne çıkmadı. Savaşın ardından gruplar arasındaki ayrılıklar, takriben 1990'lı yılların ilk yarısından itibaren kendini hissettirdi. Savaşın savunma amacına kilitlenmiş atmosferinde donmuş halde bulunan bazı kavramlar etrafında tartışmalar başladı. 'Gelenekçiler' olarak isimlendirilen çatı içinde yer alan gruplardan biri olan aşırı sağ (ya da fundamentalistler de deniliyor) , halkın söz sahibi

olduğu bir İslam Cumhuriyetine inanıyor gibi görünseler de kafalarında halkın oyunu gereksinmeyen *adil bir İslam devleti* fikri vardır. Sol çizgide yer alan *reformist-modernist* aydınlar, rejimin meşruiyeti için halkın onayının alınması gerektiğini savunurlar. Bu yaklaşımın Ayetullah Humeyni tarafından da desteklendiği bilinir.

İran'da 12 Haziran seçimlerinde yaşandığına benzer bir coşku 1997 seçimlerinde de yaşanmıştı. Sokaklara dökülen insanların maddi bir taleplerinden söz edilemez. Bu nedenle Türkiye'deki gazetelerde o dönemde atılan manşetler beni çok şaşırttı doğrusu. "*Ahmedinejad ekonomik önlemler almalı*" şeklinde açıklamalar yapıldı. Halk Ahmedinejad'ın yüzeysel ekonomik politikalarını eleştirse de, asıl eleştirdikleri konu siyasi katılımın önündeki ciddi engellerdir. Seçim yapısının, farklı görüşlerin de hakkıyla temsil edilebileceği ve adil bir sonuç sağlayacak biçimde değiştirilmesi talebi dile getiriliyor yürüyüşlerde. Seçimleri denetleyen kurumun, Anayasayı Koruyucular Konseyi'nin kimi üyelerinin açıkça Ahmedinejad'ı desteklediğine tanık oldu insanlar.

Olayların arka planını daha ayrıntılı aktarmak amacıyla, 2009 seçimlerinde sandık başında görevli olan bir arkadaşımla yaptığım röportaja atıfta bulunmak istiyorum. Tahran'ın ilk kadın kaymakam muavini olan Mahnaz Nejadbehram 1964 doğumlu ve Musevi'nin sandıklarında denetleyicilik yaptı. Bütün süreci yakından takip etmiş, devrime katılmış ve sonraki yıllarda da belediye ve benzeri alanlarda çalışmış bir gazeteci Mahnaz. Aynı zamanda *Kadın Gazeteciler Dergi*'si *ROZA*'nın da üyesi. Onun gündelik hayatta siyah çarşaf kullandığını, reformist hareketin seküler veya dinsiz bir tabandan gelmediğini ispatlamak için özellikle vurgulamak isterim. Bu hareketin aydınları dinsiz ve laiklik taraftarı değildir. İslamcı bir sosyolog olan Hamit Rıza Celayipor bu konuya çeşitli yazılarında vurgulamakta. Celayipor Musevi'nin danışmanlarından. Seçimlerin ardından tutuklanan kişilerden biridir aynı zamanda.

Konuşmamın devamında yukarıda sözettiğim röportajın içeriğini izlemek istiyorum. Sorularımı ve karşılığında verilen cevapları sizinle kısaca paylaşacağım. "*Olay nasıl bu noktaya geldi?*" sorusuna karşılık Mahraz'dan özetle aktarmak gerekirse şunları öğrendim: 10. Cumhurbaşkanlığı seçimleri İran'da ilk kez mevcut siyasi sınırları değiştirdi. Önceki sınırlar alt üst oldu. Hatemi zor bir seçim olacağını bildiğinden yerine daha güçlü, kolaylıkla yıpratılmayacak birinin gelmesini istedi. Musevi'yi önermesi bu nedenledir. Musevi savaştan sonraki zor şartlar

altında sekiz yıl başbakanlık yapmıştı ve bu dönemde Ayetullah Humeyni muhafazakarların hücumlarına karşı her zaman onun yanında olmuştur.. Ayrıca Musevi'nin temiz bir geçmişe sahip olması, saygın bir evliliğinin olması gibi hususlar bu seçimlerde pek çok muhafazakârın da ona oy vermesine neden oldu. Mesela Tahran Belediye Başkanı Galibaf, normal olarak gelenekselciler kategorisi içinde yer alırken, bu kez gazetesıyla Musevi'yi destekledi.

Seçim çok coşkulu geçti, bununla birlikte reformistler muhafazakârlarla eşit şartlar altında seçime girmediler. Bir kere seçimi ve seçim sandıklarını denetlemekle görevli Anayasayı Koruma Kurulu açık bir şekilde Ahmedinejad'ı desteklediğini belirttiği gibi, kuruldaki bazı üyeler bu liderin seçim gezilerine de katıldılar. Bu tarafgirlik basında, televizyon kanallarında, radyolarda da açık bir şekilde devam etti. Hükümet seçim bölgelerinde bütün imkânlarını kullandı. İran'da özellikle sansürün yoğun olduğu iklimlere özgü bir fısıltı gazetesinden söz edilir. Bu gazete kanalıyla daha seçimden önce halkta, reformistlerin kazanmasına izin verilmeyeceğine dair bir inanç dolaşıma sokuldu.

"Ahmedinejad'ın bu kadar yüksek bir oy alması hileyle nasıl mümkün olmuş olabilir? Böyle bir yolsuzluğu araştırarak merciler yok mudur?" sorusu bana da çok soruluyor. Bu soruyu Mahnaz'a yönelttiğimde şunları öğrendim: Seçimden daha 45 gün veya bir ay öncesine kadar halkta seçime karşı bir isteksizlik mevcuttu. Parti çalışanları onları ikna etmeye çalışıyor, fakat zorlanıyorlardı. Belirli gruplar dışında oy kullanma isteği yoktu. Buna karşın seçimlere % 85'lik bir katılım gerçekleşti. Halkın seçime katılma kararını iki şey etkiledi: Birincisi adayların ikili gruplar halinde televizyonda münazara yapmaları ve ikincisi de bu programların etkisiyle halkın gönüllü olarak seçim kampanyalarına katılmasıdır. Bu gelişmeler oy kullanmak istemeyen kişileri de seçime katılmaya yönlendirdi. Böylece daha önceki seçimlerde sandık başına gitmemiş kişiler dahi oy kullandılar. Sandıkların önünde daha önceki seçimlerde görülmemiş bir şekilde kuyruklar oluştu. İnsanlar oy kullanmak için saatlerce bekledi. Tekerlekli sandalyede olan insanlar, hasta ve yaşlı olan insanlar seçime katıldı. Seçime bu canlılığı, coşkuyu ve büyük katılımı sağlayan şey Musevi'nin umut verici adaylığıyla, gelenekçileri bölerek bir kısmını kendi tarafına çekmesiydi. Seçim öncesi oluşan tablo ve halkla yapılan anketlerin sonuçlarıyla seçim sonuçları

hiç bir şekilde uyuşmuyordu. Oysa basit bir hesaplamayla seçimden Musevi'nin galip çıkacağı anlaşılabilir. Öncelikle bu seçimde gelenekçiler kendi aralarında bölünmüşlerdi ve bazılarının oyu reformistlere kaymıştı. Ayrıca daha önce oy kullanmayan yirmi milyona yakın insan sırf Musevi için sandık başına gitti. Bu durumda Ahmedinejad geçen seçime göre hiç oy kaybetmemiş olsa bile, hatta fazladan iki üç milyon oy almış olsa bile, bu oranda oy alması, seçimi kazanması imkânsızdı. Diğer adaylara dağılan oyların miktarı da çok düşüktü. Kullanılan oylar nereye gitti öyleyse? Musevi'nin en az on sekiz milyon veya on dokuz milyon oyu olması gerekirken bu oyların nerede olduğu sorgulanıyor. Bu şartlar altında itirazlar oldukça haklıdır.

Bu seçimde oyların açıklanma biçimi de her zamankinden farklıydı. Önceki seçimlerde oy sayısı açılan sandık miktarına göre dakika dakika haber verilirdi. Bu seçimde ise sonuçlar illere göre toptan verildi. Oysa oylar içişleri bakanlığına sandıklarla ulaştırılır, sonuçlar da açılan sandıklara göre bildirilirdi. Oyların şehirlere göre dağılımındaki oran sandıkların açılmaya başladığı anda nasılsa öyle kaldı, hiç değişmedi. Sandıklar gece on ikide kapandı, iki saat sonra *Keyhan* gazetesi internet sayfasında Ahmedinejad'ın kazandığını manşetten duyurdu. Daha sonra BBC bu haberi *Keyhan*'a dayanarak duyurunca, haber siteden kaldırıldı. Daha pek çok bağlamda yolsuzluk yapıldı. Mesela reformistlerin sandıklarında görevli kişilerin görev yapacakları bölgeler, kendilerine bildirilmeden ve görevlendirildikleri yeni bölgeler haber verilmeden değiştirildi. Bu sebeple Musevi'nin sandıklarında denetleyicilik yapacak pek çok kişi görev yerlerine ulaşamadı.

İnsanlar seçimden sonra kimi nereye şikâyet edeceklerini bilemediler. Bununla birlikte Ayetullah Hamaney'in Cuma namazında insanları sakinleştirmek ve sorularına cevap vermek yerine, halkı tepkilerinden dolayı sert bir biçimde uyarması insanların sokaklara dökülmesiyle sonuçlandı. Polisin engellemelerine rağmen durdurulamayan kalabalık şiddet uygulanarak dağıtıldı. Öldürülenler, dayak yiyenler, tutuklananlar oldu. Hükümetin bu uygulaması karşısında halk kendisinin İsraililer veya Amerikalıların yerine konulduğunu düşündü. Devrimden sonra ilk defa bir devlet, halkını, dış düşmanlarla iş birliği yapmak ve onların ajanı olmakla suçladı. Oysa insanlar seçimden önce de sokaklardaydı ve seçimden önce de yeşil giyiyorlardı. Fakat o zaman bu vazir-

yet, bu sembol kadife devrim veya Amerika'nın yönlendirmesinin göstergeleri olarak gösterilmedi. Çünkü seçimlere yüksek oranda katılımın sağlanması amaçlanıyordu.

İran halkı gerçekleri öğrenmek istiyor. Bunun için tarafsız bir komitenin kurulmasını ve seçim sonuçlarının incelenmesini, soruların cevaplanmasını, belirsizliklerin ortadan kaldırılmasını bekliyor. İnsanlar bu olanlardan sonra kimin kazandığıyla ilgili değil, sadece şüphelerinin giderilmesi talebinde bulunuyorlar. İran halkı siyasal bilince sahip bir halktır. Seçimlerden önceki göstergeler ve süreç ile sonuçlar o kadar uyumsuz ki, kandırıldıklarını düşünüyorlar. Bu nedenle de itiraz ediyorlar.

Mahnaz'ın verdiği bilgiye göre her seçimden sonra ulema toplanır ve cumhurbaşkanını önce onlar kutlardı. Bu seçimden sonra ulema Ahmedinejad'ı tebrik etmedi ve sessiz kaldılar. Bu sessizlik çok anlamlıdır ve ulemanın halkın sesine kulak verdiklerini gösterir. Hatta ulema bazıları duruma açıkça itiraz etmeye devam ediyor. Ayetullah Erdebili ve Ayetullah Mekeram Şirazi yetkililerden halkın sorularının cevaplanmasını istediler. Bütün medreseler devletin bütçesiyle ayakta olduğundan ulema eski gücüne sahip değil. Şah zamanında ulema bağımsızdı. Şimdi devlete bağlı olmaları onları zayıflatıyor. Bu durumda yapabilecekleri tek şey sessiz kalmak, öyle de yaptılar.

Mahnaz bu yaşananların halk arasında bir bölünmeye sebep olup olmadığına dair görüşlerini de anlattı. Halkın içinde bir bölünme olmadığını, provokatörlerle böyle bir izlenim verilmeye çalışıldığını söyledi. Silahlı askerler, polisler sivil kıyafetlerle meydanlarda dehşet saçtılar. Halkı, halkın karşısındaymiş gibi gösterdiler. Oysa halkla çatışan polisti. Çatışmalar esnasında isabet alan bir camii yandı ve devlet bunu bile halkına karşı kullanmaya çalıştı. Caminin göstericiler tarafından yakıldığı haberini yaydı. Ama insanlar her şeyin farkındalar.

Aynı günlerde İran'da muhalefetin sesini duyurabileceği ne gazete, ne radyo, ne dergi, ne de internet sitesi mevcuttu. Hepsi sansüre uğradı. Dünyaya ulaşabilecekleri bütün yollar kapalıydı. İnsanlara bu durumda sadece sokağa dökülmek kalıyor ki, bu da şiddetle engellendi. Üstelik bütün bu yapılanlar İran anayasasına aykırıdır. Çünkü anayasanın 27. maddesine göre, İslam'a karşı olmadıkça her türlü slogsansız toplantı, yürüyüş serbesttir. Kanunlar bu izni verdiği halde devlet engellemeye çalışıyor. O kadar ilginçtir ki, devrimden hemen sonra bu mad-

deye uzmanlar meclisi üyeleri tarafından *gösterilerin devlet izniyle yapılması kaydı* düşölmek istenmiş, fakat devletin herhangi muhalif bir gösteri için halka izin vermeyerek baskı yapabileceği düşünölmekle bundan vazgeçilmişti. Böylece muhalif gösteriler kanunileştirmiş oldu. Şu anda devlet gösterilere izin vermediği gibi engellemek için her türlü yola başvurmaktadır.

Seçimler sonunda Ahmedinejad kazandı. Seçimler sonrasındaki yaşanan olayların mevcut yönetimi bundan sonrası için nasıl etkileyeceğini düşünöyorsunuz?

Ahmedinejad şu anda cumhurbaşkanı olabilir, seçimleri kazanmış olabilir fakat hükümeti sırasında eskisi kadar rahat olamayacak. Çünkü halkın nazarında itibar kaybına uğradı. Sadece seçim propagandaları sırasında televizyon münazaralarında en iyi savunma hücumdur şeklindeki Amerikan tarzı propagandayla rakiplerine yönelttiği mesnetsiz suçlamalarla değil... Yabancı basına yaptığı açıklamalar sırasında seçim sonuçlarını sorgulayan göstericileri "birkaç çer çöp" diye ifadelendirmesiyle, seçim sonuçlarını kuşkuyla karşılayan kesimleri rencide etti.

İran için nükleer enerji konusu daima bir milli politika konusu olmuştur. Mevcut seçimler sonrasında yönetimin bir nebze de olsa halkın onayını kaybettiğini biliyoruz. Acaba bu gelişmeler halkın nükleer enerji konusunda devlete desteğinde bir değişim oluşturur mu?

İran'ın nükleer enerji konusundaki tutumu bu dönemde de değişmeyecek çünkü bu milli bir politikadır. Bunu daha önceki cumhurbaşkanları itidalli bir üslupla dillendirdiler. Ahmedinejad ise daha yüksek ve gerilimli bir tonla dile getiriyor bu politikayı.

Olaylar esnasında batılı basın kuruluşları olaylara büyük ilgi gösterdiler ve yakından takip ettiler. Bu durum reformistler tarafından nasıl değerlendirildi?

Batının ilgisini reformistler nasıl yorumladılar? İran'da muhalif gruplar içinde çok farklı kesimden insanlar vardır. Hepsinin dindar insanlar olduğu söylenemez tabii. Reformist hareketten ortak bir beklen-

tileri vardı: Katılım şansının sunulması. Musevi'nin onlara bu şansı vereceğine inandılar. Yaşanan kargaşa ve şiddet ortamında insanlar kendilerine uzatılan mikrofonların kime ait olduğunu sorgulamadan, onları dünyaya seslerini duyurabilmek için bir araç olarak gördüler. Karşılarında sorular soranlar el-Cezire'den olmuş CNN'den olmuş pek önemsemediler. Çünkü düşünce ve gözlemlerini dile getirecekleri başka bir kanal yoktu. Bu insanların en büyük problemi zaten ifade özgürlüğüdür.

Siz olayların reformistler tarafından nasıl görüldüğünü resmetmeye çalıştınız. Türkiye'deki medya kuruluşları da bize benzer bir tablo çizdiler. Medyamızın genel ahvali hepimizce malum. Burada sizce de bir çelişki yok mu? Olayların Ahmedinejad'ı destekleyenler tarafından nasıl değerlendirildiği sorusu burada cevapsız kalmıyor mu? Manzaranın diğer tarafında neler var? Gelenekçilerin olayları nasıl yorumladığını bilmek, daha sağlıklı bir kavrayış için zorunlu değil mi?

Toplumun her kesiminden seçim sonuçlarına benzer tepkiler geldi. Bu şekilde düşünenler arasında Tahran'ın daha mahrum mahallelerinde yaşayanlar da var, ulema da var, sanatçı kesimden isimler de var. Ahmedinejad'ın zaferi benzer bir şekilde değerlendiriliyor ülkesi içinde. Halkçı sloganlarla popülist bir yaklaşım içinde var olmaya çalışan bir politikacı olarak görülüyor. Olayların muhafazakârlar tarafından nasıl değerlendirildiğine pek değinmedim konuşmamda. Çünkü muhafazakârlar zaten kendilerini ifade edebilecekleri kanallara sahipler. Bense her zaman sesini duyuramayanların, sesi bastırılanların tarafında konuşma sorumluluğuyla hareket eden bir yazar olmaya çalışıyorum.